

ביאור מגילת רות

הביאור נכתב בדרך של סיפור ולא של פירוש, אלא שבתוך
הסיפור משתלבים פסוקי המגילה ומתבארים היטב.

מאת

יצחק ב"ר דוד מרסיאנו

סיון תשע"ח

מוקדש לעילוי נשמת
אימי המנוחה אלגריה בת לונה
ת. נ. צ. ב. ה.

כל הזכויות שמורות למחבר

ניתן לפנות לפקס

מספר 03-6746318

תוכן עניינים

א	דברים אחדים
ג.	פתיחה
ד	פרק א
טו	פרק ב
כג	פרק ג
ל	פרק ד
לח	סוף דבר

השלמות

לט	סימן א מתי אירע מעשה המגילה
מה	סימן ב האם נהג אז איסור תחומין
מו	סימן ג באיזה יום בחודש ניסן הגיעו נעמי ורות לבית לחם
מט	סימן ד מדוע לא תמכו אנשי בית לחם בנעמי ורות
נא	סימן ה ביאור גאולה 'וייבום' במגילת רות

דברים אחדים

מגילת רות היא הקטנה שבמגילות, ומעוררת היא שאלות רבות. כגון העובדה שנעמי ורות מגיעות לבית לחם עניות וחסרות כל בחג הפסח, ולמרות זאת כולם מתעלמים מהן, ואף אחד מאנשי בית לחם, כולל בועז, לא טורח לתמוך בהן. וכן לא ברור מניין היה לנעמי ורות נכסים בבית לחם, והרי אין האישה יורשת לא את בעלה ולא את בניה. וכן מה שנראה ששייך היה ברות ייבום, וזה תמוה, שהרי אם רות נישאה למחלון כשהיא גויה, אם כן מה שייך לייבם אותה אחרי שהתגיירה. ומה שייך שגירות תועיל לנפש המת שהיה איתה בהיותה גויה.

וכמו כן לא ברור מתי אירע סיפור המגילה, אמנם המגילה פותחת בכך שהמעשה היה בימי השופטים, אלא שמדובר בתקופה של מאות שנים, שהחלה במות יהושע והסתיימה בהמלכת שאול, ואין שום רמז מתי בתקופה זו היה המעשה. כמו כן יש לבאר מתי נכתבה המגילה, ובאילו נסיבות. המגילה גם מעוררת שאלות הלכתיות, כמו מה שנראה שבבית לחם קצרו את השדות בחול המועד פסח. וכן קשה מה שכמה פעמים במגילה כתוב לשון זכר במקום לשון נקבה, וכן עוד כמה וכמה שאלות ותמיהות העולות מקריאת המגילה.

לכן ראוי לבאר את המגילה ביאור פשוט ובהיר שיסביר את מובנה האמיתי של המגילה, ואת מהלכיה, ואת הלך הרוח של המעורבים בסיפורה, וכן את העניינים ההלכתיים ההכרחיים להבנתה, באופן שיסלק את התמיהות.

כיון ששמואל הנביא כתב את המגילה (בבא בתרא יד:), היא נכתבה מתוך דיוק לשוני מוחלט, כך שכל הטיה לשונית או שינוי לשון, בא לגלות את פירטי המעשה כהווייתם. וכבר גילוננו חז"ל הרבה דברים בהבנת המגילה, ואחריהם רבותינו הראשונים והאחרונים זיע"א, כך שמעט נותר לנו לחדש בהבנת פשוטו של מקרא.

ואכן קונטרס זה נכתב מתוך התחשבות בפשוטו של מקרא בלבד, ועל פי זה נכתבו הפירושים והתוספות, והם שולבו וגובשו למהלך, הנועד להסביר היטב את מעשיהם ומניעיהם של המעורבים בסיפור המעשה.

הביאור נכתב בצורה של סיפור ולא של פירוש, אלא שתוך כדי הסיפור משתלבים פסוקי המגילה, כשהם מצוטטים באותיות מודגשות, ומתבארים היטב. וכל פירוש שנודע לו מקור, נכתב מקורו בצידו. וכיוון שהמגילה מעוררת לא מעט שאלות ודיונים, הן נכתבו למטה בנפרד. וההערות הארוכות, נכתבו בקיצור על אתר, והובאו בהרחבה בהשלמות שבסוף הקונטרס.

יהי רצון לפניו יתברך שלא יצא דבר תקלה מתחת ידי.

קונטרס זה, כמו הקונטרס שיצא בס"ד על חנוכה ועל מגילת אסתר, מוקדש לעילוי נשמתה של אשת החיל מרת אימי המנוחה אלגריה בת לונה שנפטרה השתא, תהי נשמתה צרורה בצרור החיים, אמן.

יצחק מרסיאנו

פתיחה

בשנת 2488 (ב' אלפים תפח) לבריאת העולם¹ בז' אדר נפטר משה רבינו עליו השלום (קידושין לח.). את מקומו בהנהגת העם מילא יהושע משרתו. ב' בניסן באותה שנה חצו ישראל את הירדן והקימו את המשכן בגילגל שממזרח ליריחו (יהושע ד, יט). אחרי 14 שנה של כיבוש וחלוקת הארץ (זבחים קיח:), בשנת 2503 (ב"א תקג) לבריאת העולם, הועבר המשכן מן הגילגל לשילה שבנחלת אפרים, (יהושע יח, א. זבחים שם). בשנת 2516 (ב"א תקטז) לבריאת העולם, אחרי שהנהיג את ישראל 28 שנה, נפטר יהושע בן נון והוא בן 110 שנים, (סדר הדורות ב"א תקטז). גם הזקנים שהיו עם יהושע נפטרו. ואז קם דור חדש שלא ראה את כל המופתים שהיו במדבר ובכניסה לארץ, וגם לא למד על כך (מלבי"ם שופטים ב ח-י), ומאז החלה הידרדרות רוחנית בעם. שהם עזבו את קיום התורה והחלו לעבוד את אלילי כנען. בתחילה בשיתוף עם אמונת ה', ולבסוף שכחו את אלוקי אבותיהם ועבדו רק את האלילים (שם יא-יג), ואף התערבו בקרב עמי כנען, והיו נושאים את בנותיהם, ומשיאים את בנותיהם לבני העמים (שופטים ג, ו). לכן הסתלקה מהם השגחת ה', ומלך ארם נהריים כבש את הארץ ושיעבד את ישראל במשך שמונה שנים. עולו היה כה קשה עד שהבינו ישראל שכל מה שקורה להם הוא מפני שהוסרה מעליהם ההשגחה, ולכן הם שבו אל ה' שהקים עליהם כשופט ומושיע את עתניאל בן קנז, אחיו מהאם של כלב בן יפונה, (סוטה יא:). הוא גבר על מלך ארם, והביא שקט בארץ שנמשך 40 שנה². עתניאל בן קנז היה השופט הראשון, והוא החל את תקופת השופטים. הוא שפט את ישראל עד מותו בשנת 2556 (ב"א

¹ ספר יוחסין, וראה סדר הדורות (ב"א תפ"ט), וחזון איש (שביעית ג, לה ד"ה 'מדבריי').

² המניין הזה מתחיל מתחילת השעבוד של מלך ארם (סדר עולם פרק יב), אם כן ימי השקט היו רק 32 שנה.

תקנו) לבריאת העולם³. אולם אחר מותו שבו ישראל לסורם הרע, ואז עגלון מלך מואב למרות שהיה מלך חלש, התחזק שלא כדרך הטבע (מלבי"ם שופטים ג, יב), וכבש את ארץ ישראל, הוא נטל לעצמו חלקים מאזור יריחו, והטיל מס על יכול הארץ.

פרק א

אחרי שלוש שנים בהם היו ישראל משועבדים למואב, בשנת 2559 (ב"א תקנט) לבריאת העולם, החלה בארץ תקופה של בצורת. והגשמים המעטים שירדו, הצמיחו יכול מועט, {ולמרות היכול המועט המשיכו המואבים ליטול את מסייהם כרגיל בלי להתחשב במצב החדש שנוצר, כך שנשאר} ואחרי המס שנטלו המואביים מהיכול המועט הזה, נשאר בידם מזון שלא הספיק להם למחייתם, כי עגלון מלך מואב לא התחשב במצב החדש שנוצר, והמשיך ליטול את מסיו כרגיל⁴. ומחמת זה פרץ רָעַב בְּאַרְץ (א) כי המחירים האמירו מאוד (ראה בבא בתרא צא. צא:) ורק העשירים יכלו לקנות מזון, ואילו העניים לא יכלו להתפרנס בכוחות עצמם, והם נאלצו להיתמך על ידי העשירים. ואכן עשירי הארץ תמכו בעניים, ובכך אפשרו את קיומם של כל תושבי הארץ, בלי שאף אחד מהם נאלץ לעזוב את ארץ ישראל. אלא שבעיר

³ כן הוא לדעת האברבנאל בהקדמת ספרו נחלת אבות על מסכת אבות ש'זקנים' הנזכרים שם (א, א) הם השופטים, ועתניאל בן קנז הוא השופט הראשון. ולפי זה כתב בסדר הדורות (שם ד"ה 'וישפטו') שיש למנות את ארבעים שנותיו ממות יהושע, וראה שם שיטת מניין אחרת ויש לדון בה, ואין להאריך.

⁴ וכפי שיטת הסדר עולם (פרק יב) שסיפור המגילה אירע בימי עגלון מלך מואב, וכן נראה מרש"י, (כאן א, ב. אולם ראה דבריו פסוק א), והתאריכים בקונטרס זה הם על פי שיטה זו. וראה בהשלמות להלן סימן א (ד"ה 'אם כן'), את הראיות לחישוב התאריכים האלה. אמנם יש בזה שיטות אחרות, לפיהם סיפור המגילה אירע בזמנים מאוחרים יותר, ראה על כל זה בהשלמות שם.

בית לחם היה איש אחד ושמו אלימלך, שהיה עשיר גדול ונכבד מאוד, וכשהוא ראה שהעניים באים אליו בהמוניהם, פחד שהם יכלו את ממונו (רש"י). לכן הוא החליט לרדת מן הארץ וללכת לארץ במואב⁵. לא כדי להשתקע שם, אלא רק כדי לגור שם באופן זמני עד שתחלוף תקופת הרעב. ולכן כדי שלא ישתקע במואב, הוא החליט מראש שהוא לא יתגורר בעיר אחת, אלא הוא יגור תקופה קצרה באיזה עיר, ואחר כך הוא יעקור ממנה ויתגורר בעיר אחרת, וכן הלאה, כך ששהותו במואב תהיה זמנית. זה שאמר הכתוב שהוא הלך לגור בַּשָּׂדֵי מוֹאָב, ופירוש מילת שדה כאן, הוא עיר (רבה א, ה), ו'שדי' הוא לשון רבים, אם כן הוא הלך לגור בשדי מואב, כלומר בערי מואב, כי הייתה דעתו לגור בהרבה עיירות, והיינו תקופה קצרה בכל עיר ועיר, כדי שבכך תהיה לו תזכורת ששהותו במואב היא זמנית (אלשיך). והוא עזב את הארץ למרות שהוא ומשפחתו היו אֶפְרַתִּים (ב) כלומר אנשים חשובים (רש"י), שכן הוא, וכן אשתו נעמי ושני בניהם מחלון וכליון היו כולם מן החשובים שבעיר בֵּית לָחֶם שבנחלת יְהוּדָה, והרי ביציאת משפחה חשובה שכזו, נחלש כוח העמידה של העם בתקופה כה קשה, ולמרות זאת הם עזבו את הארץ. ואף שהוא חשב לעזוב את הארץ רק באופן זמני, מכל

⁵ מכאן ראייה למה שכתבנו שהרעב נגרם משילוב של בצורת לא חמורה עם מס כבד ששולם למואב. שאם הרעב בא רק מהבצורת, אם כן מדוע הלך אלימלך למואב, הרי בזמן שיש בצורת בישראל, כן יש גם במואב שהייתה סמוכה מאוד לארץ ישראל. ולכן אבותינו אף פעם לא הלכו בימי הרעב למואב, אלא תמיד היו יורדים למצרים כמבואר כמה פעמים בספר בראשית, וזה כי מצרים אינה זקוקה למי גשמים, כי יש בה את הנילוס. אם כן מדוע ברעב הזה שהיה בימי השופטים לא הלך אלימלך למצרים אלא למואב. וכן מדוע לא מוזכר הרעב הזה כלל בספר שופטים. ובכלל בכל ספר שופטים לא מוזכר כלל שהיה בתקופת השופטים רעב בארץ. ובהכרח שהרעב הכבד היה רק בארץ, כי מלבד מיעוט הגשמים, היה גם מס כבד על יבול הארץ ששולם למואב. אבל במואב היה רק מיעוט גשמים, אבל לא היה בה מסים כבדים, ולכן התבואה שגדלה שם ממיעוט הגשמים הספיקה בצמצום לפרנסתם של בני מואב. ולכן הלך אלימלך לשם, כי שם לא היה רעב אלא היה פרנסה בצמצום, וממילא לא ישכימו העניים שם לפתחו. וכיוון שהרעב נגרם גם כתוצאה מן השעבוד, לכן הוא לא הוזכר במיוחד בספר שופטים, אלא הוא נכלל בתוך כל השעבודים המסופרים שם.

מקום אחרי שהם באו למואב, וַיִּקְיֹדְשׁוּם, כלומר הם החליטו להשתקע שם באופן קבוע, ולכן הם קבעו את מושבם בעיר אחת (אלשיך). ואז החל אלימלך לרדת מנכסיו (רות רבה ב, י), עד שלבסוף הוא מת בארץ מואב. וכיוון שהוא מת אחרי שירד מנכסיו והוא בארץ זרה, כבר נעשה שם לאדם לא מוכר וחסר חשיבות לעומת אשתו שהיא הייתה שם חשובה ממנו, ולכן אנשי מואב לא אמרו שמת אלימלך, אלא היו אומרים שמת אִישׁ נַעֲמָי (ג), כי היא הייתה חשובה ומפורסמת ממנו, (שפתי חכמים אות ה ומלבי"ם, וראה אלשיך).

והנה היה ניתן לצפות שאחרי שניחתה עליהם המכה הזו, הם ייקחו מוסר וישובו לארץ ישראל, אולם הם לא עשו כן, אלא וַתִּשְׁאָר הִיא וְשְׁנֵי בָנֶיהָ במוואב. וההידרדרות שלהם אף החמירה, כי אחר מות אלימלך (איגרת שמואל די אוזידא), נשא בנו הצעיר כליון, אישה מואבית בשם ערפה. ואחיו הגדול מחלון לא בלבד שלא מיחה בו, אלא אדרבה הוא נגרר אחריו, ונשא אף הוא אישה מואבית ושמה רות⁶. לכן הקדים הכתוב את ערפה לרות, כי בתחילה נשא הצעיר את ערפה, ובעקבותיו נשא מחלון את רות (אלשיך). והם נשאו אותם מבלי לגייר אותן⁷. וכך הם השתקעו במוואב כעשר שנים מבלי כל

⁶ ולדעה שרות הייתה בתו של עגלון מלך מואב (ראה רש"י פסוק ב), יש לומר שמיד בבוא אלימלך למואב, ייעד עגלון את בתו רות למחלון, מפני חשיבותו הרבה של אביו אלימלך, (ראה רש"י שם). אלא שקודם נישואיהם, ירד אלימלך מנכסיו ומת. אולם בניו לא ירדו מנכסיהם ונותרו בחשיבותם, וגם נעמי נותרה חשובה ומכובדת, לכן הסכים עגלון שבתו תינשא למחלון גם אחרי מותו של אלימלך. אולם מלשון הזוהר (במדבר קצ). משמע שאלמלך הוא זה שהשיא את רות לבנו עיי"ש, שלא כמשמעות הפסוקים כאן שמחלון נשא את רות רק אחרי מות אביו. וראה במשיב נפש (להב"ח על הטור, להלן פסוק יג) שפירש בכוונת הזוהר שאלמלך רק הסכים שרות תהיה כלתו, ולכל היותר הוא קידש אותה לבנו, אבל הנישואין היו רק אחרי מותו וכפשוט הפסוקים כאן.

⁷ זוהר (במדבר קצ). תרגום (ד-ה), וכן מפורש במדרש (רות רבה ב, ט) וכן בתנחומא (בהר ג) שלא התגיירו, וכן הוא ברש"י (פסוק יב). ובתוס' (כתובות ז: ד"ה 'והא'). אולם ראה אבן עזרא (פסוקים ב ו-יג), שכתב שהן התגיירו קודם נישואיהן למחלון וכליון, וראה להלן הערה 9. והזוהר חדש (מדרש רות עט). כתב כעין שיטה ממוצעת שאכן הן התגיירו, אלא שלא היה ברור שהגיור היה בלב שלם, כי אפשר שעשו כן רק מחמת בעליהן, ואכן ערפה הוכיחה שלא התגיירה באמת, שהרי אחרי מות בעלה היא חזרה לאילי עמה. והשאלות ששאלה

כוונה לחזור לארץ. ואז החל מזלם להתהפך והם ירדו מנכסיהם, עד שלבסוף מתו גם שְׁנֵיהֶם מַחְלֹן⁸ וְכָלִיזָן (ה), כך שרק נעמי, שתמיד הייתה דעתה לשוב לארץ (מלבי"ם), נותרה בחיים, אך היא נשארה בודדה מבלי בניה ובעלה.

ועתה כשראתה נעמי את האסון הזה שאירע לה, שכל משפחתה אבדה, היא החליטה לעזוב מיד את מואב ולחזור ליהודה. וכיוון שהייתה נחרצת בדעתה ולא רצתה שכלותיה או השכנות שלה יעכבו אותה, לכן היא לא אמרה להן דבר, ולא הכינה אותן לכך, אלא פשוט היא קמה והלכה. אלא שרות ועורפה חששו לשלומה שלא תלך בדרכים לבדה, לכן הן מיהרו ללכת אחריה, עד שהשיגו אותה כדי ללוות אותה. מה עוד שגם הן רצו לעזוב את מקום מגוריהן, שהרי באותו מקום חרבו חייהן. לכן אמר הכתוב וַתֵּקֶם הִיא^(ו), שלא קמו כולן, אלא היא לבדה קמה והלכה, ורק אחר כך הצטרפו אליה גם כַּלְתֶּיהָ. אלא שנעמי בניגוד לכלותיה החליטה לעזוב לא רק את מקום מגוריה, אלא החליטה לעזוב את שְׁדֵי מוֹאָב, ('שדי' לשון רבים), היינו לעזוב את כל עיירות מואב ולא רק את עירה, כלומר שהחליטה סופית לעזוב את ארץ מואב ולשוב ליהודה. וזה משום ששְׁמֵעָה בְּשִׁדָּה מוֹאָב ('שדה' לשון יחיד), כלומר ששמעה בעירה, שפסק הרעב בארץ ישראל. כי שנות הבצורת פסקו, והחלו לרדת בארץ גשמי ברכה, ולכן היא יכולה לשוב לביתה. וכיוון שכבר בעודה בעירה החליטה לשוב, לכן אמר הכתוב וַתָּשָׁב מִשְׁדֵּי מוֹאָב אֵף שעדיין לא שבה, כי כבר בעודה שם גמרה בדעתה לשוב לארץ ישראל (אלשיך).

נעמי את רות, שהם שאלות ששואלים את הגר, היה רק בכדי לברר אם הגיור שהתגיירה לפני נישואיה היה גיור אמיתי. אולם ראה בזוהר חדש (שם פא.) שכתב שהן נשאו נשים נוכריות, ועיין.

⁸ משמע שמחלון מת תחילה, וכן כתב האלשיך כאן. אולם ראה במשיב נפש (להלן ד, סוף פסוק ט) שכתב שמחלון מוזכר כאן תחילה מפני חשיבותו, אולם כליון מת תחילה, כפי שמשמע מהפסוק (שם), ראה שם בדבריו.

ולמרות שכוונת ערפה ורות הייתה ללכת איתה רק כדי ללוותה, אולם כשהגיעו לדרך הפונה ליהודה, הן שינו את דעתן והחליטו להצטרף לנעמי ולשוב (ז) יחד איתה אֶל-אָרֶץ יְהוּדָה. אולם נעמי שחשבה שהן באות איתה רק בכדי ללוות אותה, ולשוב אחר כך למואב, אמרה להן לִכְנֹה שְׁכֵנָה אִשָּׁה לְבֵית אֹמִי (ח), כבר עתה, ושלא יטרחו ללוות אותה עד ארץ יהודה. כי די בחסד הגדול שהן עשו עם בניה המתים בכך שהן וויתרו על זכותן הכספית כאלמנות, ואף שילמו מכספן על הקבורה (מלבי"ם). ולא עוד אלא שהן טיפלו בעצמן במתים ובתכריכיהם, למרות שאין הנשים מתעסקות בדברים האלה, כי העיסוק הזה מתאים לאנשים, בכל זאת הן לא הניחו לשום איש לעסוק בזה, אלא הן טיפלו במתים ובצרכיהם בעצמן. לכן היא ברכה אותן ואמרה 'שה' יעשה עִמָּכֶם חֶסֶד פָּאֶשֶׁר עֲשִׂיתֶם עִם-הַמֵּתִים, שאמרה מילת 'עשיתם' שהיא לשון זכר, כי אף שהטיפול במתים הוא מלאכה לאנשים ולא לנשים, מכל מקום הן עסקו בזה בעצמן כאילו היו אנשים, (אלשיך. ועל ביאור מילת 'עמכם' שגם היא לשון זכר, ראה שם ובאיגרת שמואל). וכן היא ברכה אותן על החסד שעשו עימה בכך שדאגו לפרנסתה, (תרגום, וראה רות רבה ב, טו). ולכן אמרה להן שדי בחסדים האלה שעשו עד עתה, ואל להן לטרוח עוד בעבורה וללוות אותה עד ליהודה. והיא אף ברכה אותן שיקימו משפחות חדשות, ויזכו לחיים שלווים. וכשהיא נשקה להן נשיקת פרידה, החלו כולן לבכות.

אלא שאז אמרו לה כלותיה שהן לא הצטרפו אליה רק בכדי ללוות אותה, אלא הן רוצות לבוא איתה ולהשתקע יחד ביהודה. אולם נעמי לא הסכימה לכך, כי אף אחד ביהודה לא ירצה להתחתן איתן מפני שהן מואביות, כך שאין להן שום עתיד שם. ולה הרי אין בנים שיוכלו להתחתן איתם. וגם אם יעלה על דעתכן להמתין שאוליד בנים, הרי זה אינו אפשרי כִּי זְקַנְתִּי מְהִינֹת לְאִישׁ (יב). כִּי אפילו אֲמַתִּי בְּלִיבִי (רש"י) יִשְׁלִי תְּקוּנָה לִלְדַת יְלָדִים, ואפילו אם הִיְיָתִי הִלְיָלָה לְאִישׁ, ויותר מזה שאפילו גַּם יִלְדָּתִי בָנִים ולא בנות, ואותם אֵלד כבר הלילה הזה (שם), וכי הִלָּהָן | תִּשְׁפָּרְנָה (יג) להמתין עַד אֲשֶׁר יִגְדְּלוּ, והרי ייתכן שימותו בקטנותם, וכך יצא שהמתנתן לחינם (מלבי"ם). וגם אם הם יגדלו, הִלָּהָן תִּפְעֲגָנָה, כלומר שתתעכבו ותמתינו להם (רש"י, ואמרה 'להן'

בלשון נקבה, כדי לרמוז לכלותיה שאפשר שתוליד בנות). לְבִלְתִּי הָיִיתָ לְאִישׁ עַד שִׁיגְדְּלוּ, וּדְאִי שְׁלֹא, שֶׁהָרִי עַד אַז תִּזְקִינוּ (אלשיך). וכל מה שאמרתי לכן עתה על הבנים שאוליד, הם דברי גוזמה, ולמרות זאת הם אינם מעשיים בעבורכן, כך שאין לכן שום תקווה ותועלת ממני, ולטובתכן כדאי שתעזבו אותי ותשובו למשפחותיכן. בשמען את דבריה שאין להן שום תקווה ממנה, הם פרצו בבכי רב. וערפה אכן קיבלה את דברי נעמי ונשקה לה ופנתה חזרה למואב, אולם לעומתה רות דָּבְקָה בָּהּ (יד). לכן אמרה לה נעמי שׁוּבִי אִחֲרָיִי בְּמִתְּךָ (טו) כלומר גיסתך (אבן עזרא דברים כה, ה), ותלכי גם את למואב. וכדאי שתלכי אחריה כבר עתה מיד, עוד לפני שתספיק ערפה להתרחק, כך שתוכלו ללכת יחדיו (הגר"א). וכיוון שאני מכירה את ערפה, אני יודעת שבזה שהיא שבה עתה אֶל-עַמָּהּ, וודאי שהיא תשוב גם אֶל-אֱלֹהֶיהָ, מה שלא עשתה עד עתה, כי אף שרות וערפה לא התגיירו, מכל מקום הן לא עבדו עבודה זרה בבית בעליהן⁹. אבל עתה שערפה חוזרת למואב, וודאי שהיא תהיה שם ככל המואבים ותעבוד את אליליהם. נעמי הדגישה את זה לרות, כדי לעורר אותה, שאם היא תשוב עם ערפה למואב, שתישמר מלהיגרר אחריה ולתעות אחרי אלילי מואב (אלשיך).

אולם רות לא קיבלה את דבריה כלל, כי אהבתה לנעמי הייתה כה עמוקה, עד שברור שהיא לא תיפרד ממנה לעולם, ולכן אמרה לה שלא תפציר בה לְעִזְבֶּךָ (טז), ואז הן ילכו בנפרד ליהודה. וכן שלא תפציר בה לְשׁוּב מֵאִחֲרָיִי,

⁹ כך נראה לתרץ את ראיית האבן עזרא (פסוק יג) שסובר שהן התגיירו קודם שנישאו למחלון וכליון, שאם לא התגיירו, הרי שתמיד עבדו את אלוהיהן, ומה התחדש עתה בערפה שתשוב לאלוהיה. אלא וודאי שהתגיירו, ולכן רק עתה אחרי ששבה ערפה לעמה, היא לא תחזיק מעמד שם, וודאי שתשוב גם לאלוהיה, כן ראיית האבן עזרא. אולם אפשר לומר שאף להשיטה שהן לא התגיירו, מכל מקום הקפידו מחלון וכליון שנשותיהם לא יעבדו אלילים, וכך הן נהגו גם אחרי מותם כל זמן שהיו עם נעמי. אולם עתה שערפה שבה למואב ללא נעמי, אין ספק שהיא תשוב גם לאלילי מואב. וראה בעקידת יצחק כאן שתמה על האבן עזרא, שאם הן התגיירו, מדוע לחצה נעמי על רות וערפה שיחזרו למואב, הרי בהכרח שבזה הן ישובו לגויותן, ואם כן אדרבה מכאן מוכח שלא התגיירו. ראה שם שביאר בדרך אחרת את דברי נעמי לרות.

כלומר כשהם ייפרדו, שלא תתעקש נעמי שהיא תשוב למואב ולא תבוא אחריה אפילו לבדה ליהודה (הגר"א). על כל זה אמרה לה רות שלא תפציר בה, כי היא לא תעזוב אותה לעולם, אלא אֶל־אֲשֶׁר תִּלְכִּי אֵלָיוּ וּבְאֲשֶׁר תִּלְיִנִי אֵלָיוּ, כי אבוא אחרייך לכל מקום. והדבקות שלי בך היא גמורה, כי גם עִמָּךְ עָמִי וְאֵלֶיךָ אֵלֶי, כי אין לה שום זהות לאומית או אמונית אחרת מנעמי. והיא תישאר איתה עד יום מותה, וגם אז היא לא תעזוב אפילו את קיברה, אלא בְּאֲשֶׁר תָּמוּתִי אָמוּת (יז), כלומר שהיא תישאר במקום בו היא מתה ונקברה עד שתמות בעצמה, ואז וְשָׁם אֶקְבֶּר. ואפילו פֶּה יַעֲשֶׂה לִּי ה' כלומר שיכה בי שוב ככל שהיכה עד עתה, ואפילו כָּה יִסִּיף להכות בי שוב פעם נוספת, כלומר אפילו יכה בי כפליים ממה שלקיתי עד עתה, בכל זאת לא אעזוב אותך, כי רק הַמָּוֶת יִפְרִיד בֵּינִי וּבֵינָךְ. כי רות ביטלה לחלוטין את כל ישותה העצמית לנעמי מרוב אהבתה והערצתה אותה, כי ידעה שהיא אישה גולה ונעלית שרק טוב יהיה לה אם היא תידבק בה לחלוטין.

ורבותינו (יבמות מז: רות רבה ב, כג) למדו מכאן את דיני הגירות, שכיוון שרות רצתה להידבק בדת ישראל, היא אמרה לנעמי שבכל אופן דעתה לבוא ליהודה, כי בדעתה להצטרף לעם ישראל (וזה גם לפי פשוטו של מקרא), אולם היא מעדיפה שהגירות תיעשה על ידי נעמי, (רות רבה שם)¹⁰. לכן אמרה לה נעמי שאם רצונה להתחבר לעם ישראל, שתדע שהיא לא תוכל ללכת למקומות של שחוק והוללות, אלא עליה ללכת בדרכן של בנות ישראל, שאינן הולכות למקומות כאלה, ורות קבלה זאת ואמרה 'באשר תלכי אלך',

¹⁰ וכן נראה שהגיוור נעשה על ידי נעמי, וכמו כן נראה שזה היה בזמן הליכתן ליהודה, וכן כתב האלשיך (פסוקים ח, כב) שרות התגיירה בדרך ליהודה. וצריך ביאור איך גיירה אותה נעמי, והרי לגירות צריך שלושה דיינים (ראה יבמות מז: רמב"ם איסורי ביאה יג, ו) וכתב הרמב"ן (ביבמות שם ד"ה 'שמעת') שהוא הלכה למשה מסיני, ואם כן הדין הזה היה קיים בזמנם. וצריך לומר שהרי שלושה אלה אינם צריכים להיות דיינים סמוכים, אלא אף הדיוטות כשרים לכך, (ראה יבמות שם ובתוס' ד"ה 'משפט'). ואפשר שבדרך פגשו שלושה הדיוטות, ונעשתה הגירות לפניהם. אמנם את השאלות ששואלים את הרוצה להתגייר, שאלה נעמי את רות כמבואר בדברי רבותינו, אולם הגיוור עצמו היה בפני שלושה, ועיין.

שהיא תלך רק למקומות המותרים, שנעמי הולכת אליהם (שם)¹¹. עוד אמרה לה נעמי שאסור לאישה נשואה להתייחד עם איש זר¹², ורות קיבלה אף את זה ואמרה 'באשר תליני', שרק במקום שיהיה מותר לנעמי להיות, רק שמה היא תהיה. ונעמי המשיכה ואמרה שעם ישראל מתייחד בכך שהוא מחוייב לתרי"ג מצוות, והחיבור לעם משמעותו התחייבות לכל תרי"ג המצוות, ורות השיבה אף על זה ואמרה 'עמך עמי'. וכך המשיכה נעמי להודיע לה עוד חלק מן המצוות כדי שתדע במה גיורה כרוך¹³, ורות קיבלה את כל המצוות באהבה ובלב שלם, כי היה הדבר מוחלט וגמור אצלה להצטרף לעם ישראל.

וכשראתה נעמי שכלל שהיא מדברת, לא רק שרות לא מתרככת, אלא אדרבה היא עומדת על דעתה יותר ויותר, והיא מְתַאֲמָצֶת (יח) לשכנע אותה שתסכים לְלֶכֶת אִתָּהּ (איגרת שמואל), אז חדלה נעמי מדבריה, וקיבלה את גירותה. ובזה הייתה רות, האישה המואבייה הראשונה מאז ומעולם שהתגיירה והצטרפה לעם ישראל, (מלבי"ם להלן פסוק כב, וכן משמע מירושלמי יבמות ח, ג). וכך הן הלכו יחדו אל ארץ יהודה כשהן לבדן, בלי להמתין לשיירות ההולכות מארץ לארץ, אלא הן הלכו בדרכים לבדן, וזה דבר שמעולם לא עשו נשים ללכת לבדן בדרכים, מפני הסכנות המצויות להן שם. אלא שמן השמיים סייעו, והן ניצלו מכל הסכנות שיש בדרכים, וכך הייתה

¹¹ אולם ביבמות מז: מבואר שאמרה לה שאסור לצאת מתחום שבת, וכן הביא רש"י כאן, וקשה שהרי איסור תחומין הוא דרבנן, וודאי שלא גזרו אותו בימי השופטים, וראה על כך להלן בהשלמות סימן ב.

¹² רש"י (יבמות מז: ג"ה 'אסיר'), אולם מדברי רש"י כאן על המגילה משמע שאמרה לה שאפילו סתם אישה שאינה אשת איש אסורה בייחוד, וזה קשה שהרי ייחוד פנויה הוא גזירה מאוחרת שגזר דוד המלך (עבודה זרה לו:), ובזמן נעמי איסור זה לא היה קיים, ולכן מותר היה לבועז להתייחד עם רות בגורן, כמובא להלן פרק ג. ויש לדחוק את לשון רש"י כאן ולבארו לפי פירושו בגמרא.

¹³ רש"י (פסוק טז). וראה אלשיך (שם) ובשפתי חכמים (שם אות נ) למה הזהירה נעמי את רות דווקא מן המצוות האלה.

הליכתן בטוחה כמו הליכת אנשים. לכן אמר הכתוב וַתֵּלֶכְנָה שְׁתֵּיהֶם (יט), וזה תמוה שהרי מילת שתי היא בלשון נקבה, אם כן למה סיים את המילה באות מ' שהיא בלשון זכר, היה צריך לומר 'שתיהן' בלשון נקבה. אלא לומר שאף שהן הלכו לבדן, בכל זאת לא הייתה בכך סכנה, כמו שאין סכנה בהליכת אנשים, ולכן הרכיב הכתוב לשון נקבה וזכר באותה המילה, לומר שכאן היו הנקבות בטוחות בהליכתן כזכרים, (אלשיך, ראה שם פירוש נוסף). וכך הן הלכו עֲדַפְאָנָה בֵּית לָחֶם.

היה זה בשנת 2569 לבריאת העולם (ראה להלן בהשלמות סימן א ד"ה 'אם כן') בחודש ניסן לקראת אמצע החודש, ולכן הן מיהרו בהליכתן כדי להגיע לבית לחם לפני חג הפסח, אלא שהדרך הייתה ארוכה, והן נאלצו ללון בדרכים בליל החג. ולמחרת בבוקר ביום חג הפסח הן המשיכו בהליכתן עד אחר הצהריים, ואז הן ראו מרחוק את שדות העיר בית לחם. וכשהתקרבו יותר הן ראו המון רב שנאסף סביב השדות, כי באותה השנה החליטו שאת מנחת העומר הקריבה בט"ז בניסן במשכן שילה, הם יקצרו משדות העיר בית לחם. ונהגו שקצירת העומר תהיה במעמד המוני בית ישראל. ולכן כבר לפנות ערב נאספו ההמונים בשדות, כדי להיות במעמד קצירת העומר שנעשה מיד בצאת החג¹⁴.

והנה ראו כל ההמונים האלה שתי דמויות המתקרבות אל העיר, אולם כשהדמויות התקרבו וראו הכל שמדובר בנשים, מיד וַתִּהְיֶינָה פְּלִיטָה, שכל העיר המתה ורעשה מזה, כי ראו שהנשים הללו באו מן הדרך לבדן, וזה דבר שלא נעשה מעולם שנשים ילכו בדרכים לבדן ללא שיירא, וזה מפני שההליכה בדרכים הייתה מסוכנת. ולכן תמהו עֲלֵיהֶן, כלומר על שתי הנשים

¹⁴ כן יש ללמוד מהמדרש (רות רבה ב, יג, ג, ו, ד, ג) שהן הגיעו ביום טוב עצמו, היינו בט"ז בניסן לעת ערב, אולם מהתרגום (להלן פסוק כב) נראה שהן הגיעו יום קודם היינו בערב פסח, ראה נימוקים לכל זה להלן בהשלמות סימן ג. ראה שם הטעם לכינוס ההמונים בקצירת העומר, וכן מדוע העומר שקרב במשכן שילה, לא הובא מאזור שילה, אלא הובא הרחק משם משדות העיר בית לחם.

הבאות, גם על רות, וזה למרות שמעולם לא ראו ולא הכירו אותה, כי מה שתמהו זה מפני שהיא אישה שהולכת בדרכים ללא שיירא וללא שמירה של גברים (אלשיך). אולם כשהנשים התקרבו ואז זיהה ההמון את נעמי, נפלה עליהם תדהמה גמורה, כי כולם זכרו את נעמי כאישה עשירה ומכובדת, שתמיד הייתה לבושה בבגדי משי, ומוקפת בשפחות ועבדים. ולא הייתה יוצאת ברגליה, אלא תמיד רכובה על גבי עגלות. ועתה היא באה ברגליה לבדה, בלי משרתים. וזה כשהופעתה עלובה, כי הייתה כחושה מרעב, והלכה כשהיא יחפה ולבושה בבגדים מרופטים, (רות רבה ג, ז). וזה היכה בתדהמה את תושבי בית לחם, עד שנאספו מסביבה בנות העיר ושאלו זו את זו הֲזֹאת נְעָמִי שהייתה הגבירה העשירה המפורסמת של בית לחם. ונעמי שלא ציפתה להיפגש עם ההמון כשהיא ברוב עליבותה, אמרה להן שמה שהן קוראים לה בשם נעמי, שם זה כבר אינו מתאים לה, כי השם נעמי מורה על נעימות ומתיקות (אבן עזרא), שאינם קיימים עוד בחייה, כי חייה מרים מאוד, לכן אֶל־תִּקְרָאנָהּ לִי נְעָמִי (כ), אלא קִרְאָנִי לִי מָרָא¹⁵, כי חיי כעת מרים, שהרי היא נותרה עזובה וחסרת כל. כי כשעזבה את יהודה היא הייתה מלאה, כי היה לה משפחה וילדים ועושר גדול, אבל עתה רִיקָם הָשִׁיבָנִי (כא) ה'.

אולם היא הוסיפה ואמרה שלא רק כעת אין השם הזה מתאים לה, אלא גם בימיה המאושרים לא היה ראוי לקוראה בשם נעמי, כי בדיעבד נראה שגם ההצלחה שלה אז הייתה כדי להענישה, כי המטרה הייתה לרומם אותה מעלה, רק בכדי להפילה בסוף למטה, כי אז הנפילה כואבת יותר. לכן השם נעמי אינו ראוי לה לא רק עתה שחרבו חייה, אלא גם לא לפני כן כשהייתה בשיאה. ולכן אמרה להן עוד פעם לִמָּה תִקְרָאנָהּ לִי נְעָמִי, כי באמת השם הזה לא היה ראוי לה מעולם, גם כשהייתה בשיאה (מלבי"ם).

¹⁵ הכוונה ל'מרה' כלומר מרירות (אבן עזרא), וכפי שאמרה בהמשך דבריה שיקראו לה כן כי ה' המר' לה. והטעם ששינה הכתוב וכתב מרא באלף, ראה רמזים על כך באיגרת שמואל כאן.

למרות המפגש המדכדך הזה של נעמי עם נשות העיר, לא עזבה נעמי את המקום, אלא היא נשארה שם כדי להשתתף יחד עם כל ההמונים במצוות קצירת העומר (איגרת שמואל פסוק כב), שבאופן נדיר נעשתה בשדות העיר בית לחם, ורק אחרי זה היא הלכה לעבר ביתה שהיה שייך לה ולמשפחתה עוד לפני שהם עזבו את ארץ יהודה. אלא שבהגיעה לביתה ציפתה לה הפתעה קשה, כי אז היא ראתה שאנשים זרים מחזיקים בנחלותיה (מלבי"ם שם). שכן בזמן הארוך שהיא נעדרה מבית לחם, ניצלו אנשים את העובדה שהנחלה של משפחתה הייתה עזובה וללא כל השגחה במשך שנים, לכן הם פלשו לקרקעות העזובות והשתלטו עליהם. אלא שנעמי, למרות היותה שבורה ורצוצה, ולמרות שלא היה לזה כל סיכוי, לא הרימה ידיים, אלא היא מחתה בתוקף בפולשים, היא ורות כלתה עימה. והנה להפתעתן הרבה הפולשים נבהלו מהן, ועזבו מיד את הקרקעות. וכך הצליחה נעמי להשיב לידיה את כל נחלת המשפחה, מבלי לערב בכך את בית הדין. לכן אמר הכתוב שוב וַתָּשָׁב נְעֹמִי (כב), כי מלבד מה ששבה לבית לחם (פסוק יט), היא שבה גם לביתה ולנכסים השייכים למשפחתה¹⁶. היא ורות כלתה, כי גם היא שָׁבָה מִשְׁדֵּי מוֹאָב, כי אף שמעולם לא הייתה רות בבית לחם, עתה שהיא נכנסה לראשונה לבית בארץ ישראל, הרגישה כאילו זה היה ביתה מעולם, ועתה היא שבה

¹⁶ והנה צריך להבין מניין היה להן נכסים, והרי כשמת אלימלך ירשו אותו שני בניו, וכשמת מחלון ירש הכל כליון (ראה לעיל הערה 8 שלדעת המשיב נפש כליון מת תחילה), וכשמת כליון, נעמי לא ירשה אותו, שהרי האישה אינה יורשת לא את בעלה ולא את בניה, (רמב"ם הלכות נחלות א, ב). אלא שלפי מה שאמרו (בבא בתרא צא). שנעמי הייתה בת אחיו של אלימלך הדבר מובן, כי כיוון שלא נותר זרע לאלימלך, יורש את נכסיו אביו נחשון. וכיוון שהוא כבר מת, הוא מוריש את נכסיו אלימלך לבניו וצאצאיהם (כי כן סדר הנחלות ראה שם הלכה ג). וידוע לנו על שלושה, ואם כן הגואל שהוא בן נחשון לפי אותה שיטה יורש שלישי, שלמון שהוא גם בן נחשון מקבל גם הוא שלישי, וכיוון שהוא כבר נפטר, אם כן בנו בועז מקבל את השליש הזה. ואבי נעמי שהוא גם בן נחשון מקבל גם הוא שלישי, וכיון שהוא נפטר, אם כן בתו נעמי מקבלת את השליש הזה (ראה משיב נפש להלן ד, פסוקים ג ט). וכשבאה נעמי ענייה וחסרת כל לבית לחם, נראה שבועז והגואל מחלו לה על חלקם, כך שכל נחלת בעלה ובניה היו ברשותה, (משיב נפש שם סוף פסוק ט). אלא שבשעה שבאו נעמי ורות אל הנחלה, הן גילו שהיא נתפסה בידי זרים, והן הצליחו לסלקם.

אליו, וזה מחמת רוב השמחה על שיש לה מקום של קבע בארץ ישראל, (ראה איגרת שמואל, וראה גם באלשיך כאן)¹⁷. והנה לסלק אנשים שפלשו לנכסים שאינם שלהם, זה לא דבר קל, כי אנשים כאלה הם בדרך כלל אנשים רעים וקשים, מה עוד שהתובעים אותם הם נשים עניות ובודדות. ובכל זאת הצליחו נעמי ורות לגרש אותם מנכסיהן מיד, כאילו הן היו גברים חזקים ותקיפים. לכן אמר הכתוב **וְהָמָּה בָּאוּ בֵּית לָחֶם**, והיה צריך לומר ו'הנה באו', או ו'הן באו' בלשון נקבה, ולמה אמר הכתוב ו'המה' בלשון זכר. אלא לומר שלא רק בהיותן בדרכים, ה' היה עימן והן ניצלו מהסכנות שיש בדרכים כאילו היו אנשים, אלא גם כשבאו לבית לחם, הן הצליחו לגרש את הפולשים לנכסיהן, ולחזור אליהם מיד, כאילו אנשים חזקים ותקיפים עמדו מול הפולשים¹⁸. כאמור נעמי ורות הגיעו לבית לחם בחודש ניסן **בְּתַחֲלַת קֶצֶר שְׁעָרִים**.

פרק ב

והנה למרות שנעמי הגיעה לבית לחם בחג הפסח כשהיא חסרת כל, מכל מקום בני העיר לא סייעו לה, אלא התעלמו ממנה לחלוטין, וכך נותרו נעמי ורות עזובות ובודדות כשאין ברשותן אפילו מצות בודדות להחיות בהן את נפשן. וזה משום שנעמי הביאה איתה אישה מואבייה, והתורה אסרה (דברים

¹⁷ ועל דרך הדרש יש לומר עוד שהרי מואב אבי העם המואבי נולד בסדום שביהודה, ואם כן עתה שהיא שבה ליהודה, היא שבה למקום אבותיה.

¹⁸ ולכן צריך לרמז על עניין זה שהיו כאנשים, פעמיים, כי מילת 'שתיהם' (פסוק יט) מדבר על הליכתן, ועל כך נרמז שבהליכתן בדרכים היו ללא סכנה כמו בהליכת אנשים. וכאן מדובר על בואן לבית לחם, שגם בבית לחם היו כאנשים, וזה כי הצליחו להוציא את הפולשים לנכסיהן מיד, כאילו היו אנשים. אולם ראה אלשיך לעיל פסוק ה ופסוק יט.

כג, ז) לעשות שום טובה או חסד עם בני עמון ומואב¹⁹. והדעה הרווחת אז הייתה שבאיסור זה אין הבדל בין בני מואב לבנות מואב, אלא גם הנקבות בכלל האיסור, גם אם התגיירו. והרי כל טובה שיעשו עם נעמי, כגון כשיביאו לה מזון וכדומה, בהכרח שאותה הטובה תגיע גם לרות. לכן לא עשו אנשי בית לחם שום טובה עם נעמי, בהנחה שהיא לבסוף תמצא את הדרך להסתדר בכוחות עצמה בלי שהם יאלצו לתמוך בה. ואף שבבית לחם היה (מידע) **מוֹדֵעַ לְאִישָׁה** (א), כלומר איש שהיה קרוב משפחה שלהם כי היה **מִמִּשְׁפַּחַת אֱלִימֶלֶךְ**, (אלימלך ושלמון אביו של בועז היו אחים, רש"י) ומלבד שהיה קרוב, הוא היה בקשר טוב איתם, (רש"י כאן ובבראשית יח, יט). והוא היה **אִישׁ גִּבּוֹר חָלִיל**, כלומר בעל מידות ונדבן גדול, **וְשֵׁמֶן פָּעֹז**, כך שהוא היה יכול לפרנס אותה ואת רות כלתה בכבוד, כי באמת האיסור לעשות חסד, הוא רק עם בני מואב אבל עם בנותיהם מותר. אולם נעמי התביישה לבקש ממנו עזרה, כיון שהוא הכיר אותה בימי עושרה. ואז הציעה רות שהיא תלך ותלקט שיבולים בשדות התבואה של בית לחם²⁰, אולם היא לא רצתה שנעמי תלך איתה, כי זו תהיה בושה גדולה לנעמי שהייתה גבירה ועשירה, אם תלקט עתה בשדות כאחת העניות. לכן תלך היא לבדה, כי אותה לא מכירים. לכן אמרה **רוּת הַמוֹאֲבִיָּה** (ב), שמפני שהיא מואבייה, כלומר מארץ אחרת, ואין היא מוכרת ביהודה, לכן תלקט היא לבדה. נעמי הסכימה עמה ו**תֵּאמָר לָהּ לְכִי בְתִי**.

¹⁹ כן מוכח מהמדרש (במדבר רבה כא, ו) שהאיסור 'לא תדרוש שלומם וטובתם כל ימך לעולם' (דברים כג, ז), הוא שלא לעשות עם בני עמון ומואב שום חסד, ראה על כך בהשלמות סימן ד, וראה שם טעם נוסף לכך שאנשי בית לחם התעלמו לחלוטין מנעמי ורות.

²⁰ שכן מצווה היא מן התורה להניח את הלקט לעניים, (רמב"ם הלכות מתנות עניים א, ד). ולקט היינו שיבולת אחת או שתיים שנפלו בשעת הקצירה, שאז אסור לבעל השדה ליטול אותם לעצמו, אלא מצווה עליו להניחם לעניים. אבל אם נפלו שלושה בבת אחת, שלושתן שייכות לבעל השדה, (שם ד, א). ורות ידעה את כל זה, כי כשלימדה אותה נעמי את דיני התורה, היא לימדה אותה גם את הלכות מתנות עניים, כפי שראו כולם את הנהגתה בשדה, שהייתה נוטלת כפי הדין בדיוק, כדלהלן.

ואכן כבר למחרת בואה לבית לחם, השכימה רות, כדי ללכת וללקט בשדות אחרי הקוצרים²¹. ומכיוון שהבית של נעמי היה סמוך לשדות העיר, יצא כך שמיד שהיא הלכה, היא באה לשדה שהייתה סמוכה לביתה, לכן אמר הכתוב וַתֵּלֶךְ וַתָּבֹא^(ג), שמיד שהיא הלכה, היא כבר באה אל השדה, כי הייתה השדה קרובה לביתה, (מלבי"ם, וראה רש"י והגר"א). וקרה המקרה שהשדה הזו הייתה השדה של בועז קרוב משפחתם. וְהִנֵּה-בֹעַז^(ד) שלא היה רגיל לבוא אל שדהו, באותו היום הוא הגיע, כדי לפקח על עבודת הקוצרים. ואז הוא ראה בשדה אישה שמלקטת לבדה, וכבר יש לה הרבה עומרים. לכן הוא סבר שאולי היא קרובה לאחד הקוצרים, והוא סילק בעבודה את העניים האחרים כדי שהיא תלקט לבדה, ואף נתן לה רשות שתיקח לא רק מן הלקט אלא גם מן העומרים. לכן הוא שאל את נַעֲמִי הַנָּצֵב עַל-הַקּוֹצְרִים^(ה) שהוא הממונה מטעמו על השדה, לְמִי מִן הַקּוֹצְרִים קְרוּבָה הַנָּעֲרָה הַזֹּאת^(מלבי"ם, אולם ראה רש"י). על זה השיב לו הממונה כי הנערה הזו אינה קרובה לאיש, אלא היא נַעֲרָה מוֹאֲבִיָּה^(ו). ואף שאין נותנים לנכרים ללקוט לבדם²², מכל מקום נתתי

²¹ שהרי הן באו חסרי כל לבית לחם ביום חג הפסח, אם כן בהכרח שרות לקטה מן השדות כבר למחרת ביום ט"ז בניסן, שהוא יום הראשון של חול המועד פסח. וכן כתב בעקידת יצחק (כאן פסוקים ב ז), שמיד למחרת בואן, יצאה רות ללקט בשדות. ולפי זה מבואר שבבית לחם קצרו את שדות התבואה בחול המועד. ואפילו לשיטות שחול המועד אסור במלאכה מן התורה (ראה ביאור הלכה ריש סימן תק"ל סיכום השיטות בזה), מכל מקום במקום הפסד (דבר האבד), המלאכה מותרת (מועד קטן יב:), והרי שעורים כשהם יבשים יותר מדי, הם נושרים מן הגבעולים והולכים לאיבוד, (נימוקי יוסף מועד קטן ו. בדפי הרי"ף ד"ה 'חצדא'). ויש לומר שכן היה בבית לחם, שהתבואה התייבשה, ואם היו ממתינים, השעורים היו נושרים. ואפילו לדעה שגם במקום הפסד אסור לעשות מלאכה בחול המועד בדבר המחובר לקרקע (מועד קטן יב:), מודה שהדבר מותר במקרה שאין מה לאכול, (שם, וראה רמב"ם הלכות יום טוב ז, ו). וודאי שזה היה המצב בבית לחם אחרי עשר שנות רעב, שכולם היו בדוחק רב, ולכן לכל הדעות הייתה מלאכת הקצירה מותרת אז בחול המועד. ראה גם בשער הציון (תקלז, מט), ואין להאריך.

²² שאף שמותר לעניים גויים ללקט מפני דרכי שלום (רמב"ם הלכות מתנות עניים א, ט), זה רק כשהם באים ללקוט עם עניי ישראל, כי אז יש דרכי שלום שלא להפלותם. אבל כשהם באים ללקט לבדם, אין זה נגד דרכי שלום למונעם, שאפשר לומר להם שלא ילקטו עד שיגיעו עניי ישראל, (רדב"ז שם).

לה ללקט משום שהיא שָׁכְבָה עִם־נָעֲמִי מִשְׁדָּה מוֹאָב, כלומר שהיא התגירה על ידי נעמי ובאה איתה ממואב, ולכן יכולה היא ללקט לבדה ככל ישראל. וראינו כולנו שהיא לא לקחה מן העומרים של השדה אלא לקחה רק מן הלקט, כי היא תמיד ליקטה אַחֲרֵי הַקּוֹצְרִים (ז), כלומר לא רחוק מהם, כך שהם ראו את כל מעשיה, וראו שלא לקחה שום דבר שאינו כדין. ומה שיש לה הרבה עומרים זה משום שהיא לא הפסיקה לרגע מלקיטת השיבולים, אלא וַתִּבְנוּ וַתַּעֲמֹד מֵאֶז הַפֶּקֶר לֹא הִפְסְקָה, ולכן אספה הרבה שיבולים, ומהם היא עשתה עומרים. ורק עתה היא נחה מעט בבית הנמצא בשדה, בו הקוצרים אוכלים ונחים. זה שאמר הכתוב זָה כְּלוֹמֵר רַק כַּעַת, שְׁכַתָּה הַבֵּית מְעֻט, שישבה בבית הקוצרים רק מעט זמן, כי עד עתה היא לא נחה כלל.

כששמע בועז את כל הדברים האלה, הוא פנה בועז לרות ואמר לה הֲלֹא שָׁמַעְתָּ בְּתִי (ח), איך מדברים עלייך דברים טובים בשדה הזו, כי כל דברי הנער הם לימוד זכות עלייך, ולכן הוא מבקש אותה אֶל־תִּלְכִּי לִלְקֹט בְּשֵׂדָה אַחֲרֵי, כי אולי שם לא יהיו הוגנים כלפיך כמו כאן (מלבי"ם). וְגַם לֹא תַעֲבֹרִי מִזֶּה, כלומר שלא תלכי משדה זו לשדה אחרת אף שגם היא שלי, כי אולי הנערים שם לא יהיו הוגנים כלפיך כמו הנערים שבשדה הזו. וכיוון שיש בשדה זו נערים קוצרים מצד אחד ונערות קוצרות מצד אחר, לכן הוא ביקש שמדרך הצניעות היא תדבק עִם־נָעֲמִי, שתלקט אחרי הנערות הקוצרות, ולא אחרי הנערים הקוצרים (הגר"א). ושתהיה תמיד בְּשֵׂדָה אַחֲרֵי־קֹצְרֵי (ט) הנערות, ואל תחששי שהנערים ייפגעו מכך שאת מתרחקת מהם, ויחשבו שזה מפני שמצאת בהם איזה פגם ואז אולי יציקו לך, כי הֲלֹא צִוִּיתִי אֶת הַנָּעָרִים לְבִלְתִּי נִגְעוֹף לְרַעָה. וכיוון שהמים המשובחים של בית לחם היו בשער העיר (שמואל ב כג, טו וברד"ק שם) שהוא מקום מושב הדיינים, לכן רק הנערים היו שואבים משם ולא הנערות. וכיוון שהמקום היה רחוק מהשדות, והיה טורח כל פעם ללכת שם לשאוב מים, לכן הנערים הקוצרים לא היו נותנים לאחרים לשתות מהם, אלא רק מהמים ששאבו הנערות מהבורות הסמוכים לשדות, שהם פחות משובחים. אולם בועז אמר לרות שכאשר היא

תצמא, היא תלך לשתות מַאֲשֶׁר יִשְׁאַבֹּן הַנְּעָרִים, כי רצה שהיא תשתה רק מהמים המשובחים, (מלבי"ם, וראה באלשיך מהלך אחר לגמרי בכל הפסוקים האלה).

דבריו של בועז ריגשו את רות עד מאוד, כי מאז שבאה לבית לחם אף אחד לא התייחס אליה, ובעיני בני העיר היא כאילו לא הייתה קיימת, מפני שהיא מואבייה. והנה האדם הגדול הזה, שלא היה סתם אדם גדול, אלא היה גדול הדור (רות רבה ה, י), והנה דווקא הוא מדבר אליה את כל הדברים האלה. וזה למרות שבעיניה היא זרה לו, שכן רות עדיין לא ידעה שהוא קרוב למשפחת בעלה (עקידת יצחק). לכן היא נפלה ארצה והשתחוותה לו, ושאלה אותו מִדּוּעַ מְצֵאתִי תָן בְּעֵינַיָךְ לְהַפְרִינִי^(י), כלומר מה טוב ראית בי שאתה מכיר בי ומתייחס אלי בחמלה רבה, והרי אינך מכיר אותי וגם לא את משפחתי שהרי אָנֹכִי נְכָרָיָהּ. ובוועז השיב לה שזה מפני שהוא שמע על מידותיה הטובות, שהרי בדרך כלל כלה שונאת את חמותה, ובוודאי שאחרי מות הבעל אין לה שום קשר איתה, ולעומת זאת את, הַגֵּד לִי פֶלֶאֱשֶׁר עָשִׂיתְ אֶת־חַמּוֹתְךָ (יא), שאף שהיא חמותך, והיה זה גם אַחֲרַי מֵוֹת אִישְׁךָ, כך שהיה לך את כל הסיבות לנתק כל קשר איתה, בכל זאת לא עזבת אותה, אלא דבקת בה כדי לתמוך ולעזור לה. ועוד שמעתי שהתגיירת, ולא עשית כן משום שחשבת להשיג בזה איזה תועלת, אלא התגיירת לשם שמים. שהרי בגלל זה עזבת את כל העולם הקודם בו חיית, עם כל הנוחות שבו, כי עזבת אָבִיךָ²³ וְאִמְךָ ואת

²³ לשון הפסוק ברורה שרות עזבה את אביה, לא את בית אביה, אלא את אביה, ואם כן מבואר שאביה היה אז עדיין חי. ולשיטה שרות היא בתו של עגלון מלך מואב ראה לעיל הערה 6, הרי שרות דבקה בנעמי הענייה והאומללה ובאה איתה לחיות יחדיו בארץ ישראל חיי עוני ושפלות, וזה בעוד שאביה הוא מלך גדול השולט גם על ארץ ישראל. דבר זה מלמד על מידותיה הנעלות של רות, שלא החשיבה כלל את חיי העושר והנוחות, אלא רק את האמת והחסד, אף שהיו כרוכים בסבל רב. אין ספק שאביה הציע לה מיד במות בעלה, ואולי כבר בעת שירד מנכסיו, שתעזוב את המשפחה המתמוטטת של בעלה, ותחזור לארמון. אלא שרות בגדלותה אפילו לא חשבה על כך, כי בעיניה לחיות עם נעמי הצדיקה למרות מצבה הקשה, שווה עשרות מונים יותר מחיים בארמון המלוכה. כך פשטם של דברים, אולם ראה בזוהר (במדבר קצ). שכתב שאמנם רות הייתה בתו של עגלון, ואחרי שהוא נהרג היא גדלה במשפחה אחרת, ורק לאחר מכן ירד אלימלך למואב והשיאה לבנו

כל מכרייך, וכן עזבת את אֶרֶץ מוֹלַדְתְּךָ וְהַתְּגִיירָה, וכל זאת עשית כדי להצטרף אֶל־עַם אֲשֶׁר לֹא־דַעְתָּ עַד הַיּוֹם, ובהכרח שזה מפני שרצית להתגייר באמת, ולא מסיבה אחרת, ולכן בירך אותה בועז על תמיכתה בנעמי ועל שהתגיירה. דברי בועז שימחו מאוד את רות, שהרי בדבריו הוא הבטיח לה את פרנסתה על ידי ליקוט בשדותיו. וגם שמחה על מה שבירך אותה על שהתגיירה, כמו שוודאי עשה עם שפחותיו, שבגירותן הוא בירך אותן על כך. והיא שאף אחד לא התייחס אליה עד עתה, ראתה בזה כבוד שהוא רואה אותה כאחד משפחותיו הראויות לברכה, כי בעיניה היא הייתה פחותה אפילו משפחותיו (מלבי"ם).

בתוך כך הגיעה עֵת הָאֲכָל (יד) ולכן הפסיקו הפועלים את מלאכתם כדי לאכול, וכיוון שבועז היה עימם, הוא הצטרף אליהם וישב בראש, כששאר הסועדים יושבים לפניו. והוא הזמין את רות לארוחה, והיא באה וַתֵּשֶׁב לֹא בְּצִדוֹ שֶׁל בועז, אלא בעבר השני איפה שהקוצרים יושבים, אבל לא יושבה בצד הקוצרים כלומר סמוך אליהם, אלא יושבה מִצַּד הַקּוֹצְרִים, כלומר קצת רחוק מהם (אלשיך). ואחר שאכלה, הוא הושיט לה (רש"י) בעצמו קֶלִי, כלומר תבואה קלויה²⁴ שהיו עושים אותה לקינוח, כך שהיא שבעה והותירה משפע

עיי"ש. ולפי זה צריך לומר שלשון הפסוק 'ותעזבי אביך ואמך', הכוונה היא להוריה המאמצים, ועיין.

²⁴ רש"י (כריתות ד: ד"ה 'קלי' 'כרמל'), וראה תרגום כאן, ובמשנה ברורה (בשער הציון תפט, נה). ואמנם אסור לקצור שום תבואה לפני קצירת העומר, והרי בשביל שיהיו קליות מוכנות כבר ביום הראשון של חול המועד פסח צריכים לקצור את התבואה לפני פסח, היינו לפני קצירת העומר, (רש"י פסחים י: ד"ה 'משקרב'). מכל מקום הרי יש דרכים של היתר לקצור קודם העומר, כגון על ידי קטיפה מן הקרקע בידיים (שם יא. ד"ה 'רבי יהודה'), או שדות שאינן מובחרות, שאין מביאים מהם את העומר, שאז מותר לקצור אותם לפני העומר (שם ד"ה 'ושל'). ובדרכים האלה קצרו בבית לחם את התבואה עוד לפני הפסח, כך שמיד בחצות היום ביום ט"ז בניסן, שאז התבואה החדשה כבר מותרת (ראה מנחות סח.), כבר היו בשווקי בית לחם קליות מן התבואה החדשה. ואם יש חשש חימוץ בקליות, ראה רמב"ם (הלכות חמץ ומצה ה, ה), ושער הציון (תסו א-ב). ובימי התלמוד היו מחלקים לקטנים קליות כבר

האוכל שניתן לה. וכשהיא קמה כדי להמשיך וללקט מן השיבולים, ציווה בועז את פועליו גם בִּין הָעֹמְרִים תִּלְקֹט וְלֹא תִכְלִימוּהָ (טו), שאף אם תראו אותה מלקטת שיבולים במקום בו נמצאים העומרים, אל תעקבו אחרי מעשיה לראות אם היא נוטלת עומרים, כי בעצם זה שאתם תחשדו בה כאישה שאינה הגונה, אתם תביישו אותה. והוא אמר להם עוד שיעשו את עצמם כאילו הם שוכחים עומרים קטנים, כדי שהיא תיטול אותם לעצמה בתורת שכחה²⁵ (אלשיך), זה שאמר הכתוב וְגַם שֶׁל־תִּשְׁלֹו (טז) שהם לשונות שכחה, שתשכחו צִבְתָּיִם כלומר עומרים קטנים (רש"י), כך שהיא לא תטרח ללקט שיבולים בודדות, אלא תיטול עומרים שלמים. אולם כיוון שרק שכחה פטורה מן המעשר ואילו מה שהם יעשו אינו שכחה אמיתית, ואם כן העומרים האלה חייבים במעשר, ובזה הם יכשילו את נעמי ורות לאכול בלא מעשר, לכן הוסיף ואמר להם וְעִצְבֹתָם, כלומר שמיד אחרי 'ששכחו' את העומרים, הם יפקירו אותם, ואז באמת יהיו העומרים פטורים מן המעשר ככל הפקר. עד שלבסוף הוא אמר להם שגם אם יראו שהיא מלקטת שלא כדין, בכל זאת לֹא תִגְעְרוּדָּבָהּ, כי הוא הסכים שרות תיטול כאוות נפשה, כדי שהיא ונעמי יתפרנסו בכבוד (מלבי"ם).

אולם רות לא נטלה מן העומרים המונחים בשדה בתורת 'שכחה', וכן לא לקטה שיבולים בין העומרים המקובצים בערימות, אלא וְתִלְקֹט (יז) בלבד, כלומר שלקחה רק מן הלקט ולא מן השכחה, וכן היא לקטה רק בַּשָּׂדֶה ולא בין העומרים המקובצים, וזה כדי למנוע כל טענה כלפיה מצד הקוצרים, שאולי יאמרו שבשעה שלא ראו את מעשיה, היא נטלה שלא כדין. ולכן היא

בליל הסדר (פסחים קט.), אלא ששם הוא מתבואה ישנה. אבל בבית לחם כיוון שבשנה הקודמת היה רעב, מסתבר שלא השתמשו במעט התבואה שהייתה להם לקליות, ולכן יש לומר שקצרו את התבואה בדרך היתר וכנזכר.

²⁵ שכן מי ששוכח אלומת שיבולים בשדהו, אסור לו לשוב ולקחת אותה, אלא מצווה עליו להניחה לעניים, (רמב"ם הלכות מתנות עניים א, ה).

לקחה רק מן הלקט שלגביו אין שום ספיקות, (אלשיך כאן ולעיל פסוק ב). אולם היא ליקטה ללא הפסקה **עֲדָהָ עָרַב**, עד שהיו בידה כמות גדולה של שיבולים, וכשהיא הפרידה את השעורים מהגבעולים, היה בידה **פְּאִיפָה שְׁעָרִים**. ואת הכל היא הביאה מן השדה לעיר בית לחם והראתה לנעמי **אֶת אֲשֶׁר לִקְטָה (יח)**, וגם נתנה לה ממה שהותירה מאכילתה מסעודת בועז ונעריו. והנה מה שהביאה איתה רות מן השדה, הפליא את נעמי, ולכן היא שאלה אותה **אֵיפָה לִקְטָתָּ הַיּוֹם** (יט) את כל הלקט הרב הזה, שהרי איפה שעורים היא כמות חריגה ללקט, ובשביל זה היא צריכה ללקט כל היום ללא הפסקה, ואם כן מנין המצות והקליות שהביאה, הרי אין נותנים אוכל למלקטים. ובכדי לקבל אוכל כזה היא צריכה לעבוד איזה עבודה ולקבל בשכרה את האוכל, ואם כן **אָנָּה עָשִׂית מְלָאכָה** שבשכרה קיבלת אוכל. וכיוון שאי אפשר שהיא גם תלקט כל היום וגם תעשה במקביל מלאכה, אם כן בהכרח שמישהו עשה עימה חסד ונתן לה את זה, ולכן **יְהִי מִפִּיךָ** שעשה עימך את זה **בְּרוּךְ**. רות השיבה לה שבעל השדה בו היא ליקטה שמע על החסד שהיא עשתה עימה, וכן שמע שהתגיירה, לכן הוא נתן לה ללקט בתנאים טובים, וגם נתן לה אוכל. כי הדברים הטובים האלה שעשתה, היו חשובים בעיני בעל השדה כאילו עשתה אותם בעבורו. זה שאמר הכתוב **וַתִּגְדַּל לְחֻמּוֹתָהָ אֶת אֲשֶׁר עָשָׂתָה עִמּוֹ**, כלומר שמה שעשתה, היינו התמיכה בנעמי וכן מה שהתגיירה, הם בעיניו כאילו עשתה אותם עמו (מלבי"ם). וכשאמרה לה רות ששם בעל השדה הוא בועז, שמחה נעמי מאוד, והודתה לה' על כך, כי מעתה פרנסתן תהיה בטוחה. ואז גילתה לה נעמי כי **קָרַב לָנוּ הָאִישׁ בועז**, שבועז הוא בנו של שלמון אחיו של אלימלך.²⁶

²⁶ סדר עולם (פרק יב) בבא בתרא (צא.), וכן רות רבה (ו, ה) בדעה השנייה. וכן אביה של נעמי היה אח שלהם (בבא בתרא שם), אמנם שמו לא ידוע. הרי שבועז ונעמי הם אחיינים של אלימלך ובני דודים זה לזה. אולם להדעה הראשונה במדרש שם, אלימלך ובוועז היו אחים.

אז אמרה לה רות המואביה (כא) שאכן בועז רוצה לסייע להן, שהרי אֶמְרָא אֵלִי עִם־הַנְּעָרִים אֲשֶׁר־לִי תִדְבָּקִין עד סוף ימי הקציר, כך שפרנסתן תהיה מובטחת עד אז. אמנם בועז אמר לה (לעיל פסוק ח) שתדבק עם נערותיו ולא עם נערי, אלא שרות לא דקדקה בדברי בועז, וזה משום שהיא באה ממואב, ושם היו הנערים והנערות בערבוביה, לכן קרא לה הכתוב רות 'המואביה', שמפני שהיא מואבייה היא לא דקדקה לחלק בין נערים לנערות, (רות רבה ה, יא, וראה מה שכתב בזה האלשיך כאן). אולם הייתה לרות בזה כוונה טובה, כדי שאולי יישא אותה אחד מן הנערים, וכך היא תזכה להקים בית בישראל. אלא שנעמי תיקנה מיד את דבריה ואמרה לה טוֹב בְּתִי כִּי תִצְאִי עִם־נְעוּרֹתָיו (כב) ולא עם נערי, וכפי שבאמת אמר לה בועז, ואכן כן עשתה רות וַתִּדְבֹּק בְּנַעֲרוֹת בְּעֹז (כג) כפי שאמרה לה נעמי. אולם מה שדבקה רות בנערות, זה לא משום שמצאה בהן חברות כדי להתרועע איתן, ואז תישאר נעמי לבדה בביתה. אלא היא דבקה בהן רק בכדי לִלְקֹט, אבל בזמן שלא לקטה היא לא התרועעה איתן, אלא וַתָּשֶׁב אֶת־חֲמוּתָהּ, כי אהבתה את נעמי עלה אצלה על הכל (מלבי"ם). וכך עסקה רות באסיפת הלקט עַד־כָּלֹת קְצִיר־הַשְּׂעִרִים וקָצִיר הַחֲטִיִּם שנמשכו שלושה חודשים (רות רבה שם). ועתה שעברו שלושה חודשים מאז שהתגיירה, שאז כבר מותר לגיורת להינשא²⁷, החליטה נעמי לפעול בכדי להשיא את כלתה האהובה.

פרק ג

ולכן הכינה נעמי תכנית מאוד מחושבת כדי שנישואי רות יהיו בדרך השלמה והמתוקנת ביותר. בתחילה היא נתנה לרות חלק מהשדה שהיא ירשה מבעלה אלימלך (ראה לעיל הערה), ואת זה היא רצתה לעשות בכל מקרה כדי להבטיח את עתידה של כלתה האהובה, אבל היה לנעמי בזה

²⁷ כי גיורת לא יכולה להינשא לפני שעברו תשעים יום מאז שהתגיירה, וזה כדי להבחין אם התעברה לפני הגירות או אחרי, (רמב"ם הלכות גירושין יא, כא).

כוונה נוספת. כי אז היא תודיע שהחלק שלה והחלק של רות, עומדים למכירה מפני מצבם הכלכלי הקשה. שהרי עתה שהסתיימו ימי הקציר, כבר אין להן פרנסה מן הלקט שבשדות, ולכן הן מוכרחות למכור את נחלתן כדי להתפרנס. והיה בזמנם מנהג שעוד לפני המכירה, ברגע שנודע על רצונו של אדם למכור את נחלתו, יש לקרוביו זכות ראשונים לקנות את השדה²⁸, וקראו לזה גאולה, כמו אם היה הגואל קונה אחרי המכירה²⁹. ואז נעמי תתנה את הגאולה בכך שהגואל הקרוב יישא את רות, ואז הוא יקבל את חלק נעמי על ידי תשלום שישלם בעד חלקה, ואת חלק רות הוא יקבל על ידי נישואיו איתה כמו בייבום. שהרי בייבום זוכה היבם גם בנחלת המת, כך גם כאן יזכה הגואל בחלק רות על ידי נישואיה עימו. ובכך תהיה התועלת שלימה, כי כך רות תינשא בנקל, שהרי היא מביאה עימה נחלה. וגם יהיה בכך נחת רוח לבעלה המת מחלון, כי מעתה כשתכנס רות בנחלתו, יוזכר שמו על הנחלה, כי אז יאמרו הכל שזו היא אשתו של מחלון. ומחמת קדושת הארץ, יש מעלה גדולה למת כששמו מוזכר על נחלתו, ובלבד שהנחלה נשארת בקרב משפחת המת, כלומר בידי הגואל הקרוב.

אולם כיוון שידעה נעמי שמעבר לכל זה, רות היא גם בעלת דרגה גבוהה ומידות מופלאות, לכן היה ברור לה שלא כל קרוב יתאים לה, אלא היא צריכה להינשא לאדם בעל דרגה. שאף שבכל בעל יהיה לה מנוחה בתור אישה נשואה, אבל בעומק נפשה הגבוהה לא תהיה לרות מנוחה שלימה עם אדם רגיל. לכן אמרה לה נעמי **הֲלֹא אֶבְקֶשְׁלָךְ מִנָּוֶת (א)**, כלומר בעל, אבל שזה יהיה אדם **אֲשֶׁר יִיטְבֶּלְךָ עִימוֹ**, היינו שהוא יתאים גם לרמתה הרוחנית, כי אז יהיה לה גם מנוחה טובה ושלימה עימו (מלבי"ם). ולכן נתנה נעמי את

²⁸ אולם מדין תורה הקרוב גואל רק אחרי המכירה, (ויקרא כה, כה). ואם היא שדה אחוזה, כלומר שדה שהוא ירש אותה מקרוביו (רמב"ם ערכין ד, א), הרי שלא אפשר לגאול רק אחרי שהייתה השדה שנתיים בידי הקונה, (רמב"ם שמיטה ויובל יא, י).

²⁹ רמב"ן (ויקרא כה, לג), וראה להלן הערה. המקורות לחלק מן הדברים המובאים בקטע זה, יובאו להלן בדברי רות לבועז.

עיניה בבוועז שהוא זה שיישא את רות, כי אז היא תינשא לקרוב משפחה שהוא בעל דרגה, וגם יוזכר שם בנה על נחלתו בארץ, בשעה שהיא בידי קרוב משפחתו. אולם לא היה לנעמי פנים לבקש מבוועז את זה בפירוש, כי בוועז הוא גדול הדור, ואילו רות היא גיורת מואבית, לכן החליטה נעמי לבקש ממנו את זה בדרך מרומזת. והנה כיוון שנגמרו ימי הקציר וכבר דשו את התבואה, הגיע עת הזרייה, והזמן הטוב ביותר לכך הוא לפנות ערב, ושעות הלילה המוקדמות כי אז נושבת הרוח במידה הטובה לזרייה. דהיינו שבשעה שמעיפים את התבואה המעורבת במוץ לאוויר כלפי מעלה, הרוח כשהיא במידה הראויה, מעיפה רק את המוץ, ואילו התבואה הכבדה מן המוץ, יורדת למטה בחזרה, ולכן בחרו את השעות האלה, כי אז נושבת הרוח הטובה לזרייה. ואף שהלילה יורד, הרי היה זה באמצע חודש תמוז³⁰, והלבנה מאירה באמצע החודש בחזקה, כך שיכלו לזרות גם בשעות החשיכה, לכן מכל הבחינות היה זה הזמן הטוב ביותר לזרייה. ואת זה ידעה נעמי, וניצלה את זה לתוכניתה.

ולכן היא אמרה לרות, שכיוון ש**בִּעְזוֹ מְדַעְתָּנוּ** (ב) כלומר קרובינו, **זָרָה אַתְּ גֵּרָן³¹ הַשָּׂעֲרִים הַלֵּילָה** הזה, אם כן תלכי את לשם. ואף שזה בשעות הלילה, בכל זאת תלכי לשם, שהלא **הִיִּית אַתְּ נִצְעָרוֹתָיו** כל ימי הקציר, ואותן הנערות גם הן נמצאות שם בעת הזרייה, כך שיחשבו שבאת כדי לבקר אותן, וגם באת כדי לראות את הזרייה. אבל לפני שתלכי לשם, **וְרַחֲצֵתָּ | וְסָכַתָּ** (ג) עוד בהיותך כאן, ותלבשי את בגדייך הרגילים. אבל את בגדייך המכובדים שאת לובשת בשבת (שבת קיג:), אל תלבשי אותם כעת, שאם כן הרי שהדבר יעורר חשד בעיני הרואים, שיראו אישה מקושטת הולכת לבדה בערב בימות החול.

³⁰ כי כאמור ימות הקציר הם שלושה חודשים, וכיוון שהם באו לבית לחם בט"ו בניסן ראה לעיל הערה, הרי שהייתה הזרייה באמצע חודש תמוז בליל ט"ז לחודש (בדיוק תשעים יום מאז בואה לבית לחם), ראה גם אבן עזרא להלן (ג, ח).

³¹ פירוש מילת 'גרן' הוא גם תבואה המעורבת עם המוץ אחר הדישה, לכן אמרה לה נעמי שבוועז זורה את הגורן, כלומר את התבואה המעורבת עם המוץ, (מלאכת שלמה פאה ה, ח).

לכן תלבשי עתה את בגדייך הרגילים, ואת בגדי השבת תשימי על כתפיך וכך תיקחי אותם. לכן לא אמרה לה נעמי, ותלבשי שמלותך, אלא אמרה לה וְשִׁמְתָּ (שמלתך) שְׁמֹלְתֶיךָ עָלֶיךָ, כלומר שתיקח אותם כשהם על כתפיה. וכאשר תסתיים הזרייה והפועלים יחלו להתפזר ובוועז ישב לאכול, אז (וירדתי) וְיָרַדְתָּ בהיחבא אל הַגֶּרְן, ושם תלבשי את בגדי השבת שלך (עקידת יצחק ומלבי"ם, אולם ראה רש"י ועקדת יצחק פסוק ו), ותמתיני בגורן בשקט. וכשהוא ישכב לישון בגורן, תבואי וְגִלְתִּי מִרְגְּלֹתַי (ד), והוא יבין מזה שאת רוצה להינשא לו³², וְהוּא יִגִּיד לָךְ אֵת אֲשֶׁר תַּעֲשִׂין, שהרי ידעה נעמי שיש גואל שהוא קרוב אליה יותר מבוועז, ולכן אמרה לרות שבועז יגיד לה אם היא תתבע בעצמה את הגואל הקרוב, או שהוא יתבע אותו בשמה (מלבי"ם). נעמי פעלה באופן הזה, כי כאמור היא התביישה לתבוע אותו בגלוי שיישא את רות³³. ואף על פי שהעיצה הזו הייתה נראית לרות כעיצה בלתי הגונה, וכדבר שאינו הולם אותה, מכל מקום היא נתנה אימון בכל דבריה של נעמי (עקידת יצחק), ואמרה כֹּל אֲשֶׁר תֹּאמַרְנִי [אֵלַי] אֲעֹשֶׂה (ה).

³² שכן גילוי רגלים הוא מה שעושה אשת המת ליכם כשאנו רוצה לייבמה, שאז היא חולצת את נעלו ומגלה את הרגל. וזה רמזה לו רות בגילוי מרגלותיו, שאם לא יישא אותה, הרי שהוא כמו יבם שאינו מייבם, שאז יש לגלות את רגליו. ומאידך גילוי רגליים הוא גם מעשה של קירבה, ורמזה לו שאם כן עליו לקרבה ולשאת אותה. והיינו שאין בפניו שום ברירה, אלא או שייחשב לחלוץ הנעל, או שיישא אותה לאישה, וראה מלבי"ם כאן.

³³ אלא שעדיין הדבר תמוה מדוע בחרה נעמי בדרך החריגה הזו, ולא שלחה אליו שליחים שיציעו לו את רות. וראה באלשיך (פסוקים א ד ד"ה 'אמנם') שכתב שהיה ידוע לכמה יחידים שמלכות ישראל תקום מאישה מואבית, ונעמי ראתה ברות את הסימנים שהיא האישה המיוחדת הזו. וכדי שבועז ישתכנע בכך, לא היו מועילים שום שליחים. ולכן בחרה נעמי בעבור רות דרך שהיא דומה למעשה בת לוט, שבאה מיוזמתה אל אביה מפני שחשבה שחרב העולם, ולכן רצתה להמשיך את קיומו של העולם על ידי אביה. הרי שמצד מחשבתה, עשתה בת לוט מעשה גדול ולשם שמים. ובזה שרות תעשה מעשה דומה לזה, שיהיה ניכר שהוא לשם שמים ולא לשם תאוה, ישתכנע בוועז שהיא עושה כמעשה זקנתה, ויבין מזה, ומכלל הנהגתה המיוחדת של רות, שאם כן היא המיועדת ממואב להקים את מלכות ישראל, עיי"ש עוד בדבריו.

ואכן אחרי שהתפזרו הפועלים, היא התגנבה בסתר לגורן, ושם היא עשתה את כל אֲשֶׁר צִוְּתָהּ חֲמוּתָהּ (ו), כלומר ששם לבשה את בגדיה המכובדים. ובאותה העת בועז אכל ושתה, וכשסיים, הוא נכנס לגורן וַיֵּבֵא לְשֹׁכֵב בְּקֶצֶה הָעֶרְמָה (ז) של השעורים שהיו שם. ועוד לפני שהספיק לשכב, מיד קמה רות ממקומה, וַתֵּבֵא בִלְטַל כְּלוֹמַר בִּשְׁקֵט (רש"י), וַתִּגַּל מִגְּלִיתָהּ וַתִּשְׁכַּב, כי היה בדעתה להתוודע אליו מיד עוד לפני שיירדם. אלא שבועז לא הרגיש מזה כלום, כי היום הוא זרה את התבואה שהיא מלאכה קשה ודאי לאדם בגילו, ועתה הוא אכל ושתה, כך שמיד נפלה עליו תרדמה³⁴. וכך הוא ישן עד חצות הלילה, אלא שאז הוא התעורר בחרדה כי הרגיש שמישהו נמצא לידו, ורות שהרגישה בחרדתו, אחזה בו להרגיעו, זה שאמר הכתוב וַיִּלְפַּת (ח), כלומר ויאחז, שהוא נאחז על ידי זרועותיה (רש"י). וכשהוא הבין שמדובר באישה (ראה רש"י ואבן עזרא), הוא לא כעס עליה על שהיא מחרידה אותו באמצע הלילה, אלא מיד התעשת ונרגע, ושאל אותה בנחת (אלשיך) מי היא, והיא השיבה אֲנִי לֹרְתָהּ אִמְתְּךָ וּפִרְשָׁתְךָ כְּנִפְךָ עַל-אִמְתְּךָ (ט) כלומר שתישא אותי לאישה, כִּי גֵּאֵל אֶתָּה, כלומר שנעמי ואני רוצות למכור את נחלתנו³⁵, וכיוון שאתה קרוב שזכותו לגאול את השדה ראשון, אם כן תיקנה את השדה וגם תיקח אותי לאישה. ובכך יהיה נחת לנפש מחלון, כי מעתה כשתיכנס רות בנחלתו, יוזכר שמו על הנחלה, כי אז יאמרו הכל שזו היא אשתו של מחלון (רש"י). ומחמת קדושת הארץ, יש מעלה גדולה לנפש המת כששמו מוזכר על נחלתו, (מלבי"ם דברים כה, ה). בועז שהופתע מהצעתה המפורשת אמר לה בְּרוּכָה אַתְּ (י) לה' על כך, כי בתחילה עשית חסד גדול עם חמותך שלא נטשת

³⁴ אלשיך (כאן ד"ה 'אמנם'), ראה שם שכתב טעם למה הוא נרדם, ומה העניין בזה.

³⁵ כן כתב רש"י כאן וכן מבואר ברמב"ן (ויקרא כה, לג) שהן עדיין לא מכרו את הנחלה, אלא שעתה הן רוצות למכור. וזה שלא כדברי המקנה (קידושין כא: ד"ה 'הוא') שכתב שנעמי כבר מכרה את השדה עיי"ש, ואם כן כל הנידון היה שבועז יגאל את השדה בעוד שנתיים, שהרי שדה אחוזה אינה נגאלת אלא רק אחרי שהייתה שנתיים בידי הלוקח, וכן כתב המשיב נפש (להלן ד, ג) בפירושו הראשון. אלא לרש"י והרמב"ן הן עדיין לא מכרו את הנחלה, והנידון היה שבועז יגאל את השדה כבר עתה.

אותה, אלא דבקת בה כדי שלא תישאר לבדה וללא עזרה, ופרנסת אותה במסירות, למרות שזה היה כרוך בהשפלה על ידי ליקוט שיבולים כדרך העניים. אולם מה שאת רוצה לעשות עתה נחת רוח לנפש בעלך המת, ולכן את מוכנה להינשא לאדם זקן³⁶, הוא חסד גדול יותר, ובזה הַיִּטְבָּתָּ חֲסִידָךְ הָאֶחָד הוּא הַחֲסִיד לַעֲשׂוֹת נַחַת לַנֶּפֶשׁ הַמֵּת, מִן־הָרִאשׁוֹן שֶׁהוּא הַחֲסִיד שֶׁעָשִׂית עִם חֲמוּתְךָ (רש"י). כי בכדי לעשות נחת למת, את מוכנה לוותר על רצונך הטבעי ללכת אַחֲרֵי הַבְּחוּרִים אֲסִדָּל וְאִם־עָשִׂיר, שהרי צעיר אפילו הוא עני, עדיף מזקן. ובכל זאת משום טובת המת, את מוכנה לוותר על כל זה ולהינשא לאדם זקן. הרי שזה מורה שכוונתה הטובה, היא טהורה ואמיתית, לכן הַחֲסִיד הַזֶּה גָּדוֹל מִן הָרִאשׁוֹן.

אולם אמר לה בועז שהוא לא יכול עתה לשאתה, מפני שהוא לא הראשון בסדר הגאולה, שהרי לאלימלך יש אח³⁷ שהוא דודו של מחלון, ובסדר הגאולה הדוד קודם לבועז שהוא בן דוד. וכדי שלא תחשוש שהוא אומר לה כן רק מפני שהוא רוצה לדחות אותה, לכן אמר לה וַעֲתָה בְּתִי אֶל־תִּיבָאִי (יא) כלומר אל תחששי שאני דוחה אותך סתם כי אני רוצה לשאת אותך, אלא באמת פֶּלֶא אֲשֶׁר־תֵּאֱמָרִי אֶעֱשֶׂה־לָּךְ, שברגע שיתברר שאני הגואל, אני אעשה כבקשתך לגאול אותך. ואין לחשוש שאנשי העיר יתנגדו לך, ויאמרו שאין זה מכבודי לשאת גיורת מואבייה, שהרי כולם יודעים את מסירות הנפש שלך למען נעמי, שאת דואגת לכבודה ולפרנסה שלה, וכל זה מתוך חריצות יוצאת דופן, כך שִׁיּוֹדֵעַ כָּל־שַׁעַר עַמִּי כִּי אִשָּׁת חַיִּל אָתָּה, (רות היא האשה היחידה בתנ"ך שנאמר עליה שהיא אשת חיל) ולכן הם לא יתנגדו לך שאקח אותך לאישה, (עקדת יצחק ומלבי"ם). אלא שזה חייב להתעכב מפני הגואל הראשון שהוא דודו של מחלון, ואיתו הוא ידבר כבר בבוקר, ואם הוא יסכים, אם כן הוא

³⁶ ולדעת המדרש (רות רבה ו, ד) בועז היה אז בן שמונים. ראה להלן בהשלמות סימן א שזה מסתדר היטב לשיטה שסיפור המגילה היה בזמן עגלון מלך מואב, ולשיטות האחרות היה בועז מבוגר יותר, ואפילו בהרבה.

³⁷ ראה בבא בתרא (צא.) וברש"י כאן (ג, יב) שהגואל היה אחיו של אלימלך, אולם דעת תנחומא (בהר ג) שהגואל היה אחיו הגדול של בועז ולא דודו.

יֵישָׁא אוֹתָהּ, וְאִם לֹא יִסְכִּים, הוּא נִשְׁבַּע לָהּ שֶׁהוּא זֶה שִׁיֵּשָׂא אוֹתָהּ (על פי רש"י), וּבִינְתִיִּים לִינִי | הִלְלִילָהּ (יג) בְּגוֹרֶן עַד הַבּוֹקֶר. בַּעֲלוֹת הַשַּׁחַר זִירָז אוֹתָהּ בּוֹעֵז לָקוֹם (בטרום) בְּטָרָם יִפְּרִי אִישׁ אֶת־רַעְיָהּ (יד), כְּדֵי לִמְנוֹעַ לְזוֹת שְׁפִתֵּיִם אִם יִנְדָּע פִּי־בָאָה הָאִשָּׁה אֶל הַגָּרֶן (רש"י).

וּלְפָנַי שֶׁהֵם יֵצְאוּ מִן הַגּוֹרֶן, הוּא רָצָה לִתֵּן לָהּ שְׁעוּרִים, לִכֵּן הוּא בִּיקֵשׁ שֶׁתֵּבִיא לוֹ אֶת מִטְפַּחְתָּהּ כְּדֵי שֶׁהוּא יִתְחַבֵּב אֶת שְׁנֵי קִצּוֹת הַמִּטְפַּחַת בַּחֲגוּרָתוֹ, וְהִיא תַחֲזִיק אֶת שְׁנֵי הַקִּצּוֹת הָאֲחֵרִים בִּידֶיהָ, וְכֵן הוּא יוּכַל לִמְלֵא אֶת הַמִּטְפַּחַת בַּשְּׁעוּרִים. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב הִבֵּי הַמִּטְפַּחַת אֶשְׂרָעֲלֶיךָ (טו), הֵינּוּ שֶׁתֵּבִיא לוֹ אֶת הַמִּטְפַּחַת כְּדֵי שֶׁיִּתְחַבֵּב אֶת שְׁנֵי קִצּוֹתֶיהָ בַּחֲגוּרָתוֹ, וְאֶת־זִיכָּרָהּ, שֶׁהִיא תֵּאֲחֹז בַּשְּׁנֵי הַקִּצּוֹת הַנּוֹתָרִים (אֲלֹשִׁיךְ). אֲלֹא שֶׁהִיא כְּדֵי לֹא לִהְיוֹת, וְכֵן כְּדֵי שֶׁלֹּא יִירָאָה אִיזָה חִיבוּר בִּלְתִּי רָאוּי בִּינֵיהֶם, לֹא הֵבִיאָה לוֹ אֶת הַמִּטְפַּחַת, אֲלֹא וַתֵּאֲחֹז בָּהּ לְבָדָה. כְּלוּמָר שֶׁהִיא תַחֲבֵבָה אֶת שְׁנֵי קִצּוֹת הַמִּטְפַּחַת בַּחֲגוּרָתָהּ שֶׁלָּהּ, וְאֶת הַקִּצּוֹת הַנּוֹתָרִים הַחֲזִיקָה בִּידֶיהָ (שם). וְכֵן הוּא מִדֵּד לָהּ שֵׁשׁ, כְּלוּמָר שֶׁשִּׁית הַסָּאָה שֶׁהוּא קֵב שֶׁל שְׁעָרִים (מַלְבִּי"ם), כִּי כֵן הָדִין בַּמַּעֲשֵׂר עָנִי שֶׁאֵין נּוֹתָנִים לַעֲנִי פָחוֹת מִקֵּב שֶׁל שְׁעוּרִים בְּיוֹם (פָּאָה ח, ה), שֶׁהִיא כִּמּוֹת אוֹכֵל הַמִּסְפִּיקָה לְיוֹם אֶחָד. אֶת הַכִּמּוֹת הַזֶּה הוּא שֵׁם בַּמִּטְפַּחַת, וְאֶת הַמִּטְפַּחַת הַמְּלֵאָה הוּא הַנִּיחַ עַל שַׁכְמָהּ בְּאוֹפֶן שֶׁיִּהְיֶה לָּהּ קֵל לִשְׂאֵת.

וּמִפְּנֵי שֶׁעֲדִיִּין הִיָּה חֲשׁוֹךְ הוּא לִיוּוֶה אוֹתָהּ עַד הַכְּנִיסָה לַעִיר (רוֹת רַבָּה ז, ב), וְשֵׁם נִפְרְדּוּ, שֶׁהוּא הֵלֶךְ לְבֵיתוֹ, וְהִיא הִלְכָה לְבֵית נַעֲמִי. וְכִיוּן שֶׁמְרֹבב צְנִיעוּתָם הֵם לֹא דִיבְרוּ בְּדֶרֶךְ, וְלֹא הִתְעַכְּבוּ בַּהֲלִיכָתָם כָּלֵל, לִכֵּן הֵם הִגִּיעוּ לַעִיר כְּשֶׁעֲדִיִּין הִיָּה חוֹשֶׁךְ. וּמִפְּנֵי זֶה כִּשְׁהִיא נִכְנָסָה לְבֵיתָהּ, נַעֲמִי לֹא זִיהָתָה אוֹתָהּ בְּבִירּוֹר, וְלִכֵּן שֶׁאֵלָּה אוֹתָהּ מִיֵּאֲתָ בְּתִי (טז, עַל פִּי הַמַּלְבִּי"ם), וְרוֹת הִזְדַּהֲתָה וְסִיפְרָה לָּהּ אֶת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה־לָּהּ הָאִישׁ, שֶׁנִּשְׁבַּע לָּהּ שֶׁהִיא תִּגְאָל בְּכָל מַקְרָהּ, אִם עַל יְדֵי טוֹב אִם עַל יָדוֹ. וְגַם שֶׁנִּתֵּן לָּהּ שְׁעוּרִים כְּדֵי שֶׁלֹּא תִּבְּרָאֵי רִיקָם אֶל־חֲמוּמָתָהּ (יז). נַעֲמִי שֶׁהִבִּינָה שְׁרוֹת לַחֲצוּצָה מֵהַיּוֹם הַגּוֹרֵל הַזֶּה בַּחֲיִיָּה, מֵהָ גַם שֶׁהִיָּה לָּהּ מָקוֹם לְהַבִּין מִדְּבָרֵי בּוֹעֵז שֶׁהַדְּבָרִים יוֹכְרָעוּ כִּבְר בַּבּוֹקֶר (אֲלֹשִׁיךְ לְהֵלֶן ד, א ד"ה 'אִמְנָם'), לִכֵּן הִיא הִרְגִּיעָה אוֹתָהּ וְאָמְרָה שֶׁתִּמְתֵּן

בנחת עַד אֲשֶׁר תִּדְעִין אֵיךְ יִפְּלֵךְ דָּבָר (יח), אם יגאל אותה הגואל הקרוב, או בועז. ושלא תילחץ אם הדבר יתעכב ולא יוכרע בבוקר, כִּי על כל פנים לֹא יִשְׁקֹט הָאִישׁ כִּי־אִם־כֹּלָה הַדָּבָר הַיּוֹם, כך שגם אם לא יתברר הדבר בבוקר, מכל מקום עוד היום יוברר הדבר (אלשיך). ואת זה ידעה נעמי מזה שבועז נתן לרות רק קב שעורים, שהוא מידת נפח של 24 ביצים המספיקה רק לאכילת יום אחד, אף שוודאי יכול היה לתת הרבה יותר. וזה בהכרח מפני שרצה בועז לרמוז לה שהיא לא תצטרך למזון יותר מזה, כי עוד לפני שייגמר המזון היא כבר תהיה נשואה בבית בעלה (מלבי"ם).

פרק ד

בימים ההם היה שער הכניסה לעיר מקום חשוב ומרכזי, כי השיירות והולכי הדרכים היו נכנסים ויוצאים במשך היום דרך השער, ורבים מהעיר ומחוצה לה היו מוכרים ליד השער את מרכולתם, (ראה תורה תמימה אות ד). וכיוון שמקומות ההומים מאנשים מצויים בו גם סכסוכים, לכן קבעו החכמים את מושב בית הדין בשער העיר (תרגום), כדי שכל מי שיש לו דין ודברים או תביעה נגד חברו, יוכל לבוא בנקל לבית הדין כיוון שהוא נמצא בשער העיר, ולטעון שם את טענותיו. ובעז החליט לדבר עם הגואל במעמד הדיינים שבשער העיר, כי אם לא היה מדבר עימו שם, יכול היה הגואל לדחות את העניין מכל מיני סיבות, או שהיה טוען שגם הנקבות של מואב אסורות לבוא בקהל, והדבר היה מתעכב עד לבירור העניין. אבל במעמד בית הדין יצטרך הגואל להשיב מיד מה דעתו לעשות, ואם תתעורר שאלה הלכתית כגון מה דינה של גיורת מואבית, הרי שהדיינים ייפסקו את הדבר מיד, כך שבאמצעות בית הדין, הדיון מול הגואל יסתיים עוד באותו היום, ללא עיכובים מיותרים (אלשיך).

ולכן בִּעֲזָה עָלָה הַשַּׁעַר וַיֵּשֶׁב שָׁם (א), והוא דיבר עם חבריו הדיינים על עניינה של רות, מתוך כוונה לשלוח מיד לקרוא לגואל הקרוב. אלא שלפני שהספיק

בועז לשלוח אליו, הוא רואה שהנה הגאל עבר, וזה קרה בדיוק כְּאִשֶּׁר דִּפָּר
 בְּעֵז עם חבריו הדיינים שהוא רוצה להזמין, ותוך כדי שהוא מדבר על כך,
 הוא עבר לפנייהם (מלבי"ם). וכשראה אותו בועז הוא אמר לו שיש עניין חשוב
 שהוא רוצה לדבר איתו עליו בפני בית הדין, ואכן הגואל בא וישב לפני
 הדיינים. ובמעמד הזה הושיב בועז עשרה מזקני העיר. ואז פנה אליו בועז
 ואמר לו שנעמי מתוך מצוקתה רוצה למכור חלק מן השדה שירשה
 מאלימלך, זה שאמר הכתוב חֲלַקְתָּ הַשָּׂדֶה (ג), כלומר חלק מהשדה אֲשֶׁר
 לְאֶחָיו לְאֶלִימֶלֶךְ, כלומר שהיה של אלימלך, ונעמי מצד שהיא אחייניתו
 ירשה את השדה שלו, אם כן חלק מן השדה הזו מְכַרָה נְעָמִי כלומר החליטה
 סופית למכור אותו. וכיוון שאין זה ראוי שנחלת האבות תיפול ביד זרים, לכן
 בועז מציע לו לקנות את החלק הזה, כי הוא הקודם בגאולה, ובכך יקיים את
 המנהג לגאול את השדה עוד לפני מכירתה (כל זה התבאר לעיל בפרק ג, ובהערות
 29 ו-35 שם). ואם אתה לא תגאל, אז אני אגאל, כי אני הגואל הקרוב אחריו,
 וכששמע הגואל את הדברים, הסכים ואמר אֲנִי אֶגְאֹל (ד). אז גילה לו בועז
 שאת החלק השני של השדה נתנה נעמי לרות, ונעמי לא מוכנה למכור את
 החלק שלה, אלא אם כן הוא יקנה גם את החלק של רות. אלא שאת חלק
 נעמי שהוא מכירה רגילה הוא יקנה בדרכי הקניינים, אולם את חלק רות הוא
 ייקנה על ידי שיישא אותה לאישה, ואז יהיה תועלת למת כי ייקרא שמו על
 נחלתו. זה שאמר הכתוב בְּיוֹם־קְנוֹתָךְ הַשָּׂדֶה (ה), כלומר עליך לקנות לא רק
 את חלקת השדה, אלא את 'השדה' כולה, מִיַּד נְעָמִי וּמֵאֵת רֹת הַמוֹאָבִיָּה,
 שתקנה את שני החלקים. אלא שמנעמי תקנה בקניין, ואז תעביר לידיה את
 התשלום, לכן אמר 'מיד נעמי' שהוא הכסף העובר לידיה. אבל את חלק רות,
 אֲשֶׁת־הַמֵּת (קניית), קְנִיתָהּ, שאת חלקה תקנה על ידי שתיקנה אותה לאישה.
 לכן לא אמר, מיד רות, אלא 'ומאת רות', והיינו שיקנה מאיתה על ידי
 נישואים, וזה כדי לְהַקִּים שֵׁם־הַמֵּת עַל־נַחֲלָתוֹ, כי אז ייקרא שם המת על
 הנחלה כל שעה שאלמנתו נכנסת ויוצאת בה (מלבי"ם). וכדי שלא ייקח רק
 את השדה וידחה את קניית רות לזמן אחר, אמר לו בועז ש'ביום קנותך
 השדה' בו ביום 'קניית' את רות, ואין לך אפשרות לדחות את קניית רות ליום

אחר³⁸. וכדי שלא יחשוש שהיא ממואב ולכן היא אסורה, ולכן אמר לו בועז שיקנה את רות המואבייה, שכיוון שהיא מואבייה היא מותרת בקהל, כי רק את המואבי אסרה התורה ולא את המואבייה, (אלשיך לעיל פסוק א).

וכששמע הגואל שגאולת השדה כרוכה בנישואיו עם רות, הוא חזר בו מיד מהסכמתו לגאול את השדה, כי הגואל חשש שגם המואביות בכלל האיסור לבוא בקהל. ואף שבוועז אמר לו במעמד בית הדין שהדבר מותר, הוא לא רצה להסתמך על זה, ולכן הוא לא רצה לשאתה, פֶּן־אֶשְׁחִית אֶת־נַחְלָתִי (ו), כלומר את בניו הנולדים מרות, שיהיו פסולים מלבוא בקהל ה' (רש"י), לכן גָּאֹלֶךָ אַתָּה אֶת־גְּאֹלְתִי כִּי לֹא־אוּכַל לְגָאֹל. וכדי שבוועז יוכל לגאול למרות שהוא אינו ראשון בסדר הגאולה, אמר הגואל לבועז שהוא יקנה לו את הזכות לגאול ראשון³⁹, ואת זה הוא עשה על ידי קניין חליפין שהיה מקובל אז. זה שאמר הכתוב וְזֹאת לְפָנֶיךָ בְּיִשְׂרָאֵל (ז), שהיה מקובל באותה העת לקנות בקניין הזה בכל מיני מקרים. כגון הרוצה לקנות דבר ואין לו כעת

³⁸ אף שאין הכרח שזה יהיה באותו היום, מכל מקום בועז החליט שנישואי רות יהיו ביום גאולת השדה, כדי להביא את הגואל לוותר על גאולת רות. כי אם יישאנה הגואל, יהיה מזה לרות בושה גדולה, אחרי שהיא ביקשה מבוועז שיישאנה, ושהתה במחיצתו בגורן כל הלילה, (אלשיך סוף פסוק א).

³⁹ כן יש לפרש לשיטת הרשב"א (קידושין כא. ד"ה 'כדאמר') שסובר שסדר הגאולה מעכב, ואם הדוד אינו גואל, לא יכול בן הדוד לגאול במקומו. ולשיטתו הקשה המקנה (שם כא: ד"ה 'ההוא') שאם כן איך גאל בועז במקום הגואל, והרי הוא אינו ראשון לסדר הגאולה. ותירץ שלכן הם עשו קניין, כי בזה העביר לו הגואל את זכותו וכוחו, וכך עמד בועז תחת הגואל עי"ש, וכן כתב המלבי"ם כאן (פסוק ח). ואף שהתבאר לעיל שלפני המכירה, הגאולה אינה מן הדין אלא רק מצד המנהג, מכל מקום המנהג היה לנהוג כפי דיני הגאולה שלאחר המכירה, ולכן לא נהגו לגאול אלא על ידי הגואל הראשון. ולכן היה בועז צריך לעשות קניין כדי לעמוד במקום הגואל. אלא שמהריטב"א (שם כא. ד"ה 'רבי') משמע שאף שהראשון אינו יכול לגאול, הרשות ביד הקרוב אחריו לגאול, וכן נראה דעת המאירי (שם ד"ה 'כל'), ואם כן יכול היה בועז לגאול גם בלי קניין. ולדעתם צריך לומר שהגואל רצה לסלק מעליו כל תביעה לגאול, ולכן הוא עשה קניין כדי להיפטר מן העניין הזה, ולהעביר מיד לבועז את כל זכויותיו בגאולה.

אפשרות לשלם, ובכל זאת רוצים המוכר והקונה לבצע את המכירה מיד, כדי שאף אחד מהם לא יוכל לחזור בו אחר כך, אז הם עושים על כך קניין. זה שאמר הכתוב **עַל־הַגָּאוּלָּה**, פירוש מילת גאולה כאן הוא מכירה (בבא מציעא מז.), היינו כשרוצים למכור זה לזה. או **עַל־הַתְּמוּנָה**, כלומר כשרוצים להחליף חפץ בחפץ, שהסכימו שניהם שהאחד ייתן חפץ לחברו, ובתמורה ייתן לו חברו חפץ אחר, והם רוצים לבצע את ההחלפה מיד למרות שאין החפצים לפנייהם. וכן כשרוצים **לְקַיֵּם פְּלִדְכָר**, כגון שרוצה לתת מתנה לחברו, או כמו כאן, שרוצה להעביר זכויותיו לחברו, או שרוצה לתת לו התחייבות בלא אפשרות לחזור בו.⁴⁰ בכל המקרים האלה נעשה הקניין על ידי **שִׁשְׁלָף אִישׁ נַעֲלָן**⁴¹ וְנָתַן לְרַעְיָהּ, וכשהשני נוטל את הנעל, נגמר הקניין בלא אפשרות חזרה. וכאמור כדי להעביר את זכות הגאולה לבועז, אמר הגואל לבועז שיעשה על כך קניין, **לִכֵּן וַיִּשְׁלָף** (ח) בועז **נַעֲלָן** כדי לעשות את קניין החליפין על ידי הנעל שלו, כי כן הדין שקניין חליפין נעשה על ידי

⁴⁰ רבינו ירוחם (ספר מישרים נתיב י סוף חלק ג) בביאור הפסוק. וראה בחידושי הגר"ש רוזובסקי (קידושין ג, ד בהגה ד"ה 'והנה'). וכן נראה דעת רש"י (בבא מציעא מז.) בביאור גאולה ותמורה בפסוק (ראה שם בד"ה 'גאולה' ובד"ה 'ההוא לקיים'). ובדעת רש"י בביאור 'לקיים כל דבר', ראה פורת יוסף ומהר"ם שיף על רש"י שם (ד"ה 'ההוא לקיים'). וראה בתוס' (שם ד"ה 'גאולה') ביאור אחר בפסוק. ומה שכתבנו 'או וכו' שרוצה להעביר זכויותיו לחברו', כן יש לומר לדעת הרשב"א שבהערה הקודמת.

⁴¹ בזוהר (חוקת קפ.) מבואר שהקניין היה בנעל ממש, אולם התרגום כאן כתב שהכוונה לנרתיק יד ימינו וכן כתב החינוך (מצווה שלו) בית יד שלו, וכן הוא ברמב"ן (שמות כח, מא) בשם התרגום כאן. והכוונה למה שקרוי היום כפפה, שכפי הנראה הייתה אז רגילות להשתמש בה. גם דעת זקנים בעלי התוס' והחזקוני (שמות ג, ה) פירשו שהנעל כאן היינו כפפה. והזוהר שם כתב שאחרי כן ביטלו את הקניין בנעל, ועשו אותו בכנף המלבוש, ראה שם שביאר הכל על פי הסוד. וכנף המלבוש מועיל אף שלבוש בו חברו, כי מה שאוחז מן הכנף בידו נחשב כאילו הוא חתוך משאר הבגד, והוא קניין סודר שבש"ס, (ראה בבא מציעא ז.). ולפי הזוהר מובן לשון הפסוק וזאת 'לפנים' בישראל שמשמע שאחר כך כבר לא נהגו כן, כי מלפנים עשו את הקניין בנעל, ואחר כך הפסיקו לקנות בנעל וקנו בכנף המלבוש. ואפשר לומר כן גם לדעה השנייה, שלפנים הקניין היה בכפפה, ואחר כך בכנף המלבוש. אולם ראה במלבי"ם (פסוק ז) שפירש אחרת.

כיליו של הקונה⁴². והוא נתן את הנעל לגואל, וכיוון שקנה הגואל את הנעל, הוא הקנה בזה את זכות הגאולה לבועז.

אז פנה בועז לְקַנְיִם וְכָל־הָעָם (ט) שהיו באותו מעמד ואמר להם עֲדִים אַתֶּם הַיּוֹם כִּי קָנִיתִי אֶת הַזְכוּת לְגֵאוּל רֵאשׁוֹן אֶת־כָּל־אֲשֶׁר לְאַלְיִמְלֵךְ וְאֶת כָּל־אֲשֶׁר לְכַלְיָן וּמַחְלוֹן מִיַּד נַעֲמִי. והוא ביקש שיעידו עוד שהוא קנה גם את הזכות לגאול אֶת־דֹּדָתוֹ הַמֵּאֻבָּה^(י), וזה מפני שיש בנישואיה תועלת לנפש המת. ולכן אמר להם בועז שהיא עדיין אֲשֶׁת מַחְלוֹן, ולא אמר שהיא 'אלמנת מחלון', כי היא עדיין נחשבת אשת המת כל זמן שיש למת תועלת בנישואיה (ראה אלשיך לעיל סוף פסוק א), ולכן הוא, בועז, רוצה לשאתה, כי אז כשתבוא בנחלת המת, ייקרא שֵׁם־הַמֵּת עַל־נַחֲלָתוֹ, שיאמרו הכל שזו אשת מחלון שהיה בעל הנחלה. וכל הנוכחים שם אישרו את דבריו ואמרו שהם אכן עֲדִים (יא) על כך, והם בירכו אותו ואמרו שלא יחשוש מכך שרות הייתה בעברה בת לעובדי אלילים, שהרי היא עתה בָּאָה אֶל־בֵּיתִי שהוא בית של אדם צדיק, ובזכות זה היא תתעלה מעלה מעלה כְּרָחֵל | וְכָל־אֵהָ, שלמרות שגם הן היו בנותיו של לבן הארמי שהיה עובד אלילים, מכל מקום על ידי שדבקו ביעקב הם זכו ופָּגְנוּ שְׁתֵּיהֶם⁴³ אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל (אלשיך). כך יהי רצון שגם על ידי

⁴² כמבואר בבבא מציעא (מז: ובתוס' ד"ה 'לאפוקי') וכדעת רב שם. אולם כבר כתב הריטב"א (שם מז. ד"ה 'בועז') שמשמעות הפסוק כאן הוא כדעת לוי, שחליפין הם בכיליו של המוכר, כי לשון הפסוק הוא 'ויאמר הגאל לבעז קנה לך וישלף נעלו', ומשמע שהגואל הוא זה ששלף את הנעל, אלא שהסברא מכרעת כרב, ולכן יש לפרש על פי זה את הפסוק עיי"ש.

⁴³ ומה שאמרו לו מילת 'שתיהם', ולא אמרו שתיהן, כראוי ללשון נקבה, כי רחל ולאחיהן חזרו אחרי יעקב להינשא לו, שהרי לאה נכנסה לחופה תחת רחל, וזה וודאי היה מרצונה, כי היא רצתה להינשא לו, ואף רחל כיוון שלא ילדה לו, היא חששה שיגרשה ותיפול לחיק עשיו (רש"י בראשית ל, כב), ובכך שחזרו אחרי יעקב, הן נהגו כדרך האיש שמחזר אחר האישה, ולכן אמרו מילת 'שתיהם' לומר שנהגו כאנשים, אלא שטוב עשו בכך, כי כוונתן הייתה לבנות את 'בית ישראל'. ולכן הם השוו בברכתן את רות לרחל ולאחיהן, כדי לרמוז לו שאין לו לחשוש מכך שרות חזרה אחרי אף שאין כן דרך הנשים, כי גם היא כוונתה בזה הייתה לטובה, והיא נהגה בזה כרחל וכלאה. ולכן הם גם אמרו לו שרות היא אישה 'הבאה אל ביתך', ולא אמרו שהוא זה שהביאה אל ביתו, כי באמת היא זו שבאה, כי היא חזרה

הזיווג הזה ייבנה דבר גדול בישראל, עד כדי שעל ידו יתפרסם שם העיר בית לחם, שיאמרו הכל שהיא העיר בה פעל בועז שבנה בישראל דבר גדול (מלבי"ם). ואל תחשוש שכיוון שהבן הנולד בא מנישואין שהם כעין ייבום, אם כן הוא ייקרא על שם המת ולא על שמך, שהרי גם תמר התייבמה ליהודה ונולד לה פרץ, ובכל זאת פרץ לא התייחס למת, שהוא ער בנו של יהודה, אלא הוא התייחס ליהודה עצמו. וזה שאמרו לו וַיְהִי בַּיּוֹם כִּי יָלַדָּהּ בְּבֵית פְּרָץ (יב), שלמרות שפרץ נולד על ידי ייבום, בכל זאת הוא מתייחס לַיהוּדָה, כן אנו מברכים אותך שהבית שייבנה מִן־הַנֶּזֶרַע שִׁיתֵּן ה' לְךָ מִן־הַנֶּזֶרַח הַזֶּה, כלומר שהזרע הזה יהיה לך, והיינו שייקרא על שמך, (מלבי"ם, וראה אלשיך).

ואמנם מן התורה היבם אינו מקדש את היבמה, אלא מיד מביאה לביתו ושם נעשית לאשתו, אולם כאן שאין דין ייבום, אלא רק נישואין לקרוב מצד המנהג כדי שייקרא שם המת על נחלתו, לכן היה על בועז לקדש את רות בקידושין גמורים. אלא כדי שיתפרסם הדבר ברבים שהמואביות מותרות לבוא בקהל, דבר שלא נעשה עד אז מעולם, לכן החליט בועז לעשות את הקידושין במעמד בית הדין, כך שלא יהיה על רות שום פקפוק, שהרי קידושיה היו בהסכמת בית הדין ובפניהם. לכן שלח בועז לקרוא לרות, ואז במעמד הדיינים והעם הוא קידש אותה בקידושין גמורים⁴⁴. זה שאמר הכתוב וַיִּקַּח בְּעֻז אֶת־רוּת (יג) כלומר שהוא קידש אותה, ואחרי זה הוא הביאה לביתו

אחריו. ולפי זה הם השוו את רות לאימהות הקדושות בשני דברים, שגם היא כמותן בת לעובד אלילים, ושגם היא חיזרה אחריו כמותן, אלא שאין לו לחשוש מזה, כי כוונתה הייתה לדבר גדול (אלשיך). ואפשר שלכן בתחילה (פסוק יא) הם כינו את רות, ואחרי כן (פסוק יב) הם קראו לה נערה (ראה אלשיך פסוק יא), וזה כדי לרמז שרות הייתה נוכרייה בת לעובד אלילים, ולכן הייתה בתחילה אישה, אולם עתה שהתגיירה היא כקטן שנולד, ולכן עתה היא כנערה.

⁴⁴ כן כתב במשיב נפש (להלן פסוק יח) שקידושי רות היו בשער העיר במעמד הזקנים והעם, וכן מוכח מכתובות (י). וכל שכן להריטב"א (שם ת. ד"ה 'לימא') שאין מברכים שבע ברכות אלא בפני החתן והכלה, אם כן בהכרח שרות הייתה שם, ואין להאריך.

וּתְהִי־לִי לְאִשָּׁה, (מלבי"ם). והנה רות לא הרתה מבעלה הראשון, וזה למרות שהיה צעיר, אולם עתה, וַיִּתֵּן ה' לָהּ הַרְיוֹן מִיָּד⁴⁵, למרות שבועז היה זקן⁴⁶ (אלשיך), ולאחר תשעה חודשים (נידה לח:)⁴⁷ היא הולידה בן. ונשות העיר שמחו שמחה גדולה בעבור נעמי, שכן רק לפני שנה חזרה נעמי כשהיא ענייה וערירית מארץ מואב, והנה כלתה נישאה לבועז ונולד לה עתה בן. והן בירכו אותה שִׁקְרָא שְׁמִי (יד) של הבן הזה בִּישְׂרָאֵל, כלומר שיהיה מגדולי ישראל ויתפרסם שמו ברבים. והוא גם יהיה לָךְ לְמַשִּׁיב נָפֶשׁ (טו), כי בלעדיו, היית בימי זקנתך בודדה, ועתה הילד הזה יחיה וישעשע אותך ובזה הוא ישיב את נפשך, כי הוא יכניס בביתך שמחה. וכשיתבגר הוא אף יפרנס אותך כך שלא תהיי גלמודה לעת זקנה (עקידת יצחק), כִּי כָלְתָךְ אִשְׂרָאֵלִיתָּ יִלְדֹתָּ, ולכן היא והוא יהיו עימך וידאגו לכל מחסורך. ונעמי בשמחתה הרבה נהגה בו כבנה ממש, והיא זו שטיפלה בו וַתְּהִי־לוֹ לְאִמָּתָּה (טז). וכשראו כן השכנות הם התייחסו אליו כאילו הוא בנה ממש, ואמרו יִלְדֶבֶן לְנַעֲמִי (יז)⁴⁸. אולם את

⁴⁵ ראה לעיל הערה 30 שנראה שרות באה אל הגורן בליל ט"ז בתמוז, וכיוון שכבר למחרת בא בועז לבית הדין וקנה את זכויות הגאולה מיד הגואל ומיד נשא את רות לאישה, אם כן נישואי בועז ורות היו ביום ט"ז בתמוז. אם כן רות התעברה בלילה שאחריו, היינו ליל י"ז בתמוז !

⁴⁶ בילקוט שמעוני (אות תרח) מובא שבועז מת באותו הלילה, אמנם מדברי הרשב"ם (בבא בתרא צא. ד"ה 'כדרכה') מבואר לא כן, אלא שהוא חי גם לאחר נישואיו עם רות עיי"ש. אולם מסתבר לכאורה שבשעה שנולד הבן, כבר נפטר בועז, ולכן הנשים הן שנתנו את השם לבן הנולד ולא בועז.

⁴⁷ בגמרא שם אמרו שהריון נמשך 271 יום כגימטריה של המילה הריון הכתובה כאן, (שאם לא כן למה אמר הכתוב מילת הריון, ולא כשאר מקומות שכתוב 'ותהר', ערוך לנר שם ד"ה 'דכתיב'). ולפי זה עובד נולד לאחר תשעה חודשים שלימים. ואם ההריון התחיל ב"ז בתמוז, אם כן עובד נולד בכ"ז בניסן לערך. ולפי דעת הסדר עולם שכל זה היה בימי השעבוד לעגלון מלך מואב, אם כן עובד נולד בשנת 2570 לבריאת העולם, ראה בהשלמות סימן א (ד"ה 'אם כן') את החשבון לזה.

⁴⁸ ולפי שיטת הרמב"ן והאלשיך שהיה בנישואי רות תועלת גמורה של ייבום ראה בהשלמות סימן ה, ובייבום, נשמת הבן הנולד הוא נשמת המת ממש, אם כן מתפרשים

שמו נתנו לו נעמי ורות, ולא השכנות, זה שאמר הכתוב וַתִּקְרָאנָה, כלומר נעמי ורות קראו את שְׁמוֹ עוֹבֵד (משיב נפש, אולם ראה איגרת שמואל), לומר שיהא עובד ה', כי לא היה להן ספק שכך יהיה הבן הנולד מבוועז, ואכן הוא גדל והיה עובד ה' בלב שלם, (תרגום פסוק כא). ועובד, בנם של בוועז ורות, הוליד את ישי, וישי הוליד את דוד, שממנו הוקמה מלכות ישראל.

פסוקים אלה כפשוטם, שנעמי ידעה שהבן הנולד הוא בעצם בנה מחלון, ולכן הייתה לו לאומנת כי הוא ממש בנה. וכן השכנות שידעו זאת, אמרו שלנעמי נולד בן, לא לרות, כי באמת הוא בנה של נעמי. והוסיף המלבי"ם שזה מה שאמרו לה 'והיה לך למשיב נפש' (טו), היינו שהבן הנולד, השיב את נפש בנך מחלון שוב לעולם הזה. אולם פירוש המלבי"ם כאן הוא שלא כשיטתו בפירושו על התורה, ראה בהשלמות שם.

סוף דבר

והנה למרות שבועז השתדל לפרסם ולקבוע ברבים שהמואביות מותרות לבוא בקהל, עדיין לא התקבלה הלכה זו בישראל, ונותר הדבר תלוי ועומד במשך הדורות הבאים ללא הכרעה. ולכן בסוף ימיו של שמואל הנביא התעורר ספק על כשרותו של דוד בנו של ישי, כיוון שסבתו של ישי, היא רות המואבייה, (ראה יבמות עו: עז.). וכיוון ששמואל משח אז את דוד למלך על ישראל, הוא רצה לסלק מעליו כל ערעור, ולפרסם בישראל שהדבר הוכרע. לכן בשנת 2884 לבריאת העולם, כמה חודשים לפני פטירתו, כתב שמואל את מגילת רות⁴⁹ (בבא בתרא יד:) כפסק דין, שהמואביות כשירות בקהל, ולכן אין שום ספק בייחוסו של דוד, (משיב נפש בהקדמה). ולא רק שייחוסו כשר, אלא ייחוסו הוא קדוש וגבוה, כי הוא מזרעם של אנשים גדולים כפרץ, שהוא אדם גדול שנולד להורים גדולים, שהם יהודה ותמר. וכן הוא מזרעו של עובד, שהוא אדם גדול שנולד להוריו הגדולים, שהם בועז ורות. כמו כן רצה שמואל לפרסם שרות המואבייה לא הייתה גיורת רגילה, אלא הייתה בעלת מידות מופלאות, מלאת ענווה וצניעות, וחסד ללא גבול, (וזהר חדש מדרש רות עח.). וכך ידעו הכל שהשורש של מלך ישראל והשורש של מלכות ישראל הוא שורש גבוהה וטהור, שיביא לעם ישראל טובה גדולה בהווה, וגאולה שלימה בעתיד, במהרה אמן.

ברוך רחמנא דסייען

⁴⁹ ראה ביבמות שם שבשעה שעורר דואג האדומי ספק על כשרותו של דוד, העיד עמשא בן יתר בשמו של שמואל שמואבית מותרת לבוא בקהל, וזה היה בחייו של שמואל עיי"ש. ואם כן עד אז מגילת רות לא נכתבה, שאם הייתה המגילה כתובה, הרי ברור לחלוטין ממנה שדוד כשר לבוא בקהל, ומדוע היה צריך להעיד עדות בעל פה בשם שמואל, בשעה שיש כתב ברור ממנו על כך, ובהכרח שהמגילה נכתבה רק אחר כך. ונראה ששמואל שמע שדואג ביקש לפסול את דוד, ובעקבות כך הוא כתב את המגילה כדי להכריע את הדבר סופית, (ראה משיב נפש בהקדמה). וכיוון שדוד נמשח בשנת 2884 לבריאה (סדר הדורות ב"א תתפד ? ראה שם נוסחאות אחרות) ובאותה שנה נפטר שמואל (שם) בכ"ח באייר (שולחן ערוך אורח חיים תקפ, ב. ראה משנה ברורה שם ה), אם כן בחודשים האלה שמאז עדותו של עמשא בן יתר ועד לפטירתו של שמואל בחודש אייר, אז כתב שמואל את מגילת רות.

השלמות

סימן א

מתי אירע מעשה המגילה

במגילה מבואר שהיה זה בתקופת השופטים, אלא שתקופה זו ארכה כ-350 שנה, ממות יהושע ועד המלכת שאול, ולא ברור מתוך המגילה מתי בתקופה זו אירע המעשה הזה. ובגמרא (בבא בתרא צא.) אמרו שבועז, הוא השופט אבצן שקם אחרי יפתח הגלעדי (שופטים יב, ח ראה רלב"ג שם), וכן הוא בתרגום כאן (א, א ועוד), וכן דעת רש"י (שם). והנה אבצן היה הדור התשיעי של השופטים מעתניאל בן קנז, והוא שפט במשך כשבע שנים משנת 2787 לבריאה עד שנת 2793 (ב"א תשפז-צג) לבריאה. ואם כן בתקופה הזו אירע מעשה המגילה, ובשנים האלה חזרו נעמי ורות לבית לחם, שאז אבצן הוא בועז, היה השופט. אלא שבמכות (כג:) מוכח שבועז היה לפני גדעון בן יואש, שהרי אמרו שם שבועז תיקן להזכיר שם ה' כשאדם פוגש את חברו, והסכימו עמו בית דין של מעלה, שהרי המלאך כשבא אל גדעון הזכיר את שם ה' כשפגש אותו עיי"ש, והרי גדעון היה הדור הרביעי לשופטים, וגדעון היה כמאה שנים לפני אבצן. וכן הקשה המהרש"א (מכות שם ח"א ד"ה 'ושאלת'), ולא תירץ, וראה מה שכתב לתרץ בסדר הדורות (ב"א תשפ"ז). וצריך לומר שהגמרא במכות חולקת על הגמרא בבבא בתרא. ובאמת ברות רבה (א, א) מפורש כהגמרא במכות שבועז היה לפני גדעון, ולדעה הראשונה בועז היה בזמן אהוד בן גרא ושמגר בן ענת שהיו הדור השני לשופטים, ולדעה השנייה הוא היה בזמן ברק ודבורה שהיו הדור השלישי לשופטים, ולפי זה באמת בועז קדם לגדעון שהיה בדור הרביעי וכהגמרא במכות, ראה שם ביפה מראה. ודעת הזוהר (במדבר קצ.) כדעה הראשונה במדרש, שהרי כתב שם שאחרי שהרג אהוד את עגלון, ירד אלימלך למואב, הרי שמעשה המגילה היה בימי אהוד בן גרא.

ובסדר עולם זמנו של בועז הוא המוקדם ביותר, שהרי כתב (פרק יב) שמעשה המגילה היה בזמן עגלון מלך מואב עיי"ש, ומסתמא כוונתו שהיה זה בשנים בהם הוא שיעבד את ישראל בשנים 74-2556 (ב"א תקנו-עד) לבריאה, לכן אלימלך גלה דווקא לשם, כי בשני המקומות הייתה אותה מלכות. אם כן היה זה קצת לפני זמן אהוד, כי אהוד שפט רק מאז הרג את עגלון ולמשך כששים שנה אחר כך. מכל מקום הרי בהכרח שיש מחלוקת אם אבצן הוא בועז, ולדעת הסדר עולם והזהר והגמרא במכות והמדרש רבה (אמנם להלן ג, ו הביא המדרש שיטה זו שבוועז הוא אבצן) בועז אינו אבצן, ומעשה המגילה אירע בין מאה למאתיים עשרים שנה לפני אבצן.

והנה לדעת הסדר עולם שסיפור המגילה היה בימי עגלון מלך מואב, אם כן מה שאמרו (סנהדרין קה:) שרות היא בתו של עגלון הוא כפשוטו, שבת המלך נישאה למחלון. ואפילו לגירסת הגמרא בנזיר (כג:) שהייתה בת בנו של עגלון, גם יתבאר כפשוטו שנכדת המלך נישאה למחלון, ולא נצטרך לומר כדברי התוס' (שם ד"ה 'בת') שדברי הגמרא הם לאו דווקא, אלא הרבה דורות יש בין עגלון לרות עיי"ש, כלומר וכוונת הגמרא לא שהייתה בתו אלא שהייתה מזרעו, כי לדברי הסדר עולם היה מעשה המגילה בימי עגלון עצמו, אם כן דברי הגמרות הם כפשטן. ומה שפירשו התוס' כן, זה מפני שהם סוברים כהדעה שבוועז הוא אבצן כמבואר בדבריהם, ואם כן בהכרח שאינה בתו ממש אלא מזרעו, כי יש יותר ממאתיים שנה בין עגלון לאבצן.

אם כן לדעת הסדר עולם כך סדר הזמנים, נחשון מת במדבר בשנה השנייה ליציאת מצרים, ובנו שלמון נכנס לארץ עם יהושע בן נון. ובסדר הדורות (ב"א תשפ"ז, ראה גם שלשלת הקבלה ערך פנחס) הביא בדעת הסדר עולם שבוועז בנו של שלמון נולד בשנת 2489 (ב"א תפט) לבריאה, היינו אחרי שנכנסו לארץ, וכן הוא ברש"י (דברי הימים א ב, יא). ולפי המדרש (רות רבה ו, ד) היה בועז בן שמונים כשנשא את רות, אם כן היה זה בשנת 2569 (ב"א תקסט) לבריאה. ואז באמת עגלון, אביה או הסבא שלה, היה מלך ושולט על ישראל. כלומר שרות דבקה בנעמי והתגיירה והסכימה לחיי עוני והשפלה, בעוד

אביה מלך. ובזה גם נבין את גדלות רוחה, שהרי יכולה הייתה להנות מתפנוקי החיים בתור בת מלך, אבל היא וויתרה על כל זה ודבקה באמת ובחסד, אף שהיו כרוכים בסבל רב. וכן מבואר בדברי בועז שאמר לה 'ותעזבי אביך ואמך' (ב, יא), הרי שאביה היה עדיין חי כשהתגירה. ולפי זה עובד שנולד תשעה חודשים אחרי זה, נולד בשנת 2570 (ב"א תקע) לבריאה. ולפי זה מצאנו את השנה בה החל הרעב, ובה עזבו אלימלך ומשפחתו את ארץ ישראל. כי אם נישואי בועז ורות היו בשנת 2569 (ב"א תקסט) לבריאה, וזה הרי היה אחרי ששהתה נעמי במואב 'כעשר שנים' (א, ד), אם כן הם עזבו את הארץ בשנת 2559 (ב"א תקנט) לבריאה, ומסתבר שבאותה שנה גם החל הרעב, כי נראה שמיד כשהחל הרעב הם עזבו את הארץ. ואלימלך לשיטה שהוא בנו של נחשון, נולד לכל הפחות במדבר סמוך ליציאת מצרים, שהרי נחשון מת במדבר בשנה השנייה, ויציאת מצרים הייתה בשנת 2448 (ב"א תמח) לבריאה, אם כן כשעזב אלימלך את הארץ הוא היה בן 110 לפחות.

עד כאן החשבון מבואר היטב וללא קושי. אלא שמכאן ואילך יש קושי, שכן דוד המלך נולד בשנת 2854 לבריאה (סדר הדורות ב"א תתפ"ג), כלומר שמלידת עובד עד לידת נכדו דוד עברו 284 שנה, כלומר שלפי זה צריך לומר שעובד היה לפחות כבן 142 שנה כשילד את ישי, וכן היה גילו של ישי כשילד את דוד, וזה דוחק. אלא שבמדרש (בראשית רבה צו, ד. תנחומא ויחי ב) אמרו שעובד חי יותר מ-400 שנה, ובזה פער השנים הזה מתיישב. וראה בספר יוחסין כאן שכתב שבהכרח היה בשושלת הקדושה הזו נס של אריכות ימים.

ולדעה הראשונה במדרש שמעשה המגילה היה בזמן אהוד, יש לדון אם הכוונה לזמן שבו אהוד החל לשפוט את ישראל וזה היה בשנת 2574 (ב"א תקעד) לבריאה, אחרי שהרג את עגלון מלך מואב. או שאפשר שהיה זה בזמן מלכותו של עגלון. שהרי ידוע בספר שופטים שכשמונים את שנות השופט, מונים בתוכם גם את שנות השעבוד שלפניו, ולכן מנו לאהוד שמונים שנה, למרות ששפט רק 62 שנה, וזה משום שמונים גם את שנות השעבוד לעגלון שהיו 18 שנה, וכן כתב בסדר עולם (פרק יב). ואם כן אפשר שגם לדעה זו

במדרש היה המעשה בזמן עגלון וכדעת הסדר עולם, ומה שאמר המדרש שהיה זה בימי אהוד, משום שגם שנות השעבוד לעגלון נמנים על שנות אהוד. אולם אפשר שכוונת המדרש שהיה זה בימי אהוד ממש, והיינו שאחרי שהרג את עגלון אירע מעשה המגילה וכדעת הזוהר הנזכר, ואהוד שפט את ישראל משנת 2574 (ב"א תקעד) ועד שנת 2636 (ב"א תרלו) לבריאה, אם כן בין השנים האלו אירע מעשה המגילה. ואם כהמדרש שבועז נשא את רות כשהוא בן שמונים, אז נצטרך לאחר את לידתו ולומר שנולד כמה וכמה שנים אחרי הכניסה לארץ, או שנאמר שהיה הרבה יותר מבן שמונים. ולפי זה ודאי שרות התגיירה רק אחרי מות עגלון. ואם המעשה היה בשנותיו המאוחרות של אהוד, נצטרך לומר שרות לא הייתה בתו או של עגלון, ולכל היותר הייתה נכדתו, ומה שאמר לה בועז שהיא עזבה את אביה, היינו את בנו של עגלון. ואלימלך לשיטה שהוא בנו של נחשון, נולד לכל הפחות במדבר סמוך ליציאת מצרים, שהרי נחשון מת במדבר בשנה השנייה, ויציאת מצרים הייתה בשנת 2448 (ב"א תמח) לבריאה, אם כן בתחילת ימי אהוד היה אלימלך בן 124 לפחות.

ולדעה השנייה במדרש שהיה זה בזמן דבורה וברק, והם שפטו משנת 2636 עד שנת 2676 (ב"א תרלו-עו) לבריאה, אם כן היה מעשה זה בין השנים האלה, ואז יש לדון בגילם של בועז ורות. שבסדר עולם (פרק יב) כתב ששלמון אביו של בועז האריך ימים אחרי יהושע, עד מות הזקנים שאחרי יהושע. וכתב בסדר הדורות (ב"א תקטו ד"ה 'וישפט') שכל הזקנים מתו עד שנת 2533 (ב"א תקלג) לבריאה. וגם אם נאמר שרק אז נולד בועז, הרי שהיה בזמן המגילה בן יותר ממאה שנה, מה עוד שמסתבר שהוא נולד לשלמון הרבה לפני סוף ימיו, אם כן היה בועז בן הרבה יותר ממאה שנה. ולדעה זו אם רות בתו של עגלון הרי שהיא לפחות למעלה מבת שישים, ואם כן איך בועז והנער האחראי על הקוצרים קוראים לה נערה (ב, ה-ו). ואפשר שביחס לגילו של בועז היא נערה. אלא שבועז שיבח אותה שיכלה ללכת אחרי הבחורים (ג, י), ומוכח אם כן שהייתה צעירה. ולכן יותר מסתבר שהיא לא הייתה בתו של

עגלון, אלא נכדתו. ואלימלך לשיטה שהוא בנו של נחשון, אם כן היה אז בן 192 לפחות.

אולם לשיטה שבועז הוא אבצן, ששפט משנת 2787 לבריאה עד שנת 2793 (ב"א תשפז-צג) לבריאה, הרי שגם אם נאמר שהוא נולד בסוף ימי שלמון אביו, הרי שבזמן המגילה היה לפחות בן 254 שנה. ואילו אלימלך לדעה שהיה בנו של נחשון, אם כן בזמן המגילה הוא היה לפחות בן 330 שנה, ונצטרך לומר עליהם כדברי ספר יוחסין, שבמשפחה הקדושה הזו היה נס של אריכות ימים. ורש"י כאן במגילה (א, א) כתב כהדעה שבועז הוא אבצן, וכדברי הימים (א ב, יא) תמה על זה לא מצד עצם גילו המופלג, אלא מצד הפלא שהוא ילד את בנו בגיל כה מופלג, (לפי החישוב לעיל, יש לעיין במה שכתב שם שבועז הוליד בגיל 300 שנה). והשיב שהיה זה נס.

ולשיטה זו אם נאמר שרות הייתה בתו של עגלון, הרי שהיא בת 213 לפחות, ואם היא נכדתו יש להוריד מזה עוד כמה עשרות שנים, ועדיין זו אריכות ימים מופלגת וחריגה, ועוד איך היא נקראת במגילה נערה, ואיך אמר לה בועז שיכלה להינשא לבחור צעיר, ולכן כתבו התוס' בנזיר שלא הייתה בתו, אלא הכוונה שהייתה מזרעו. וכן יש לומר בדעת התרגום (א, א), שכתב שבועז הוא אבצן, וכתב (שם ד) שרות היא בתו של עגלון, ואפשר לפרש בדעתו כהתוס' שהכוונה שהייתה מזרעו. אלא שבדעת רש"י יש לתמוה מאוד שהרי כתב במגילה (א, ב) שרות היא בתו של עגלון, למרות שכתב שבועז הוא אבצן (שם א, א), ואי אפשר לומר בדעתו שיסבור כהתוס' שהכוונה שהייתה מזרעו, שהרי כתב (שם) 'ראה חשיבותו (של אלימלך), שהרי השיא עגלון מלך מואב את בתו למחלון, דאמר מר רות בתו של עגלון הייתה', מבואר שעגלון בעצמו השיא את בתו למחלון, וזה תמוה שהרי תוך עשר שנים חזרו נעמי ורות לבית לחם, ואיך אחרי שלושה חודשים נשא אותה בועז הוא אבצן, והרי הוא פעל רק למעלה ממאתיים שנה אחר כך, וצע"ג.

לסיכום, לדעת הסדר עולם מעשה המגילה היה בזמן עגלון מלך מואב ששיעבד את ישראל בשנים 74-2556 (ב"א תקנו-עד) לבריאה. ובוועז הוא לא אבצן, כי אבצן פעל למעלה ממאתיים שנה אחר כך, ורות היא בתו של עגלון, ואפשר שכן הדעה הראשונה במדרש (רות רבה א, א). או אפשר שלדעה זו במדרש היה המעשה בזמן ששפט אהוד בן גרא את ישראל משנת 2574 ועד שנת 2636 (ב"א תקעד-תרלג) לבריאה, ואם כן בין השנים האלה היה מעשה המגילה, וכן באמת דעת הזוהר.

ולדעה השנייה במדרש שם שהיה זה בימי ברק ודבורה, והם שפטו משנת 2636 עד שנת 2676 (ב"א תרלג-עו) לבריאה, אם כן בשנים אלה היה מעשה המגילה, ובהתאם לכך משתנה גילו של בוועז, וכן לפי זה רות היא לכל היותר נכדת עגלון ולא בתו.

ולדעה שבועז הוא אבצן ששפט משנת 2787 לבריאה עד שנת 2793 (ב"א תשפז-צג) לבריאה, אם כן בשנים האלה היה מעשה המגילה, ואז בוועז היה בן למעלה מ-254 שנה, ואילו רות היא לא בתו ולא נכדתו של עגלון, אלא מזרעו.

וראה באבן עזרא על המגילה (ד, יז) שכתב שני חישובים לבאר את פער הדורות שמשלמון לדוד. החישוב הראשון שאם נאמר ששלמון היה בן שנה בכניסה לארץ שהייתה בשנת 2488 (ב"א תפח) לבריאה, אם כן יש 366 שנה עד הולדת דוד בשנת 2854 (ב"א תתנד) לבריאה. ואת השנים הללו יש לחלק בין ארבעה דורות, והם שלמון בוועז עובד וישי, ואז יוצא שכל אחד הוליד את בנו כשהוא בן כתשעים ואחת שנה. החישוב השני, שנחשון היה פחות מבן עשרים שנה ביציאת מצרים, ואם כן יש להוסיף על ה-366 שנה שנזכרים עוד ארבעים שנה של המדבר, שזה 404 שנים. ולחלק את השנים לחמש, כי לפי חישוב זה יש לצרף גם את נחשון למניין השנים. ואם נניח שהיה נחשון ביציאת מצרים בן כ-18 שנה, הרי שיש לחלק 422 שנים, לחמש, אם כן

הוליד כל אחד מחמישה הדורות הללו את בנו והוא כבן 84 שנה עיי"ש.
כמובן שחישוב זה הוא לא לפי אף אחד מן החישובים הנזכרים.

{ ראה בספר סודי חומש ושאר עמ' קלח קלט וכן עמו' קנג }

סימן ב

האם נהג אז איסור תחומין

על מה שאמרה רות 'אל אשר תלכי אלך' (א, טז), למדו שנעמי הודיעה לה שבעוד היא יכולה ללכת עתה לכל המקומות, אולם אחרי שתתגייר היא לא תוכל לנהוג כן. וברות רבה (ב, כג) מבואר שאמרה לה שאין ללכת למקומות של שחוק והוללות, אולם ביבמות מז: מבואר שאמרה לה שאסור לצאת מתחום שבת. וזה תמוה שהרי איסור תחום שבת הוא דאורייתא רק לדעת רבי עקיבא, אבל לדעת חכמים הוא דרבנן (סוטה כז: ל: ועוד), ומסתמא בזמן נעמי ורות עדיין לא גזרו כן. אלא שבירושלמי (עירובין ג, סוף הלכה ד) מובא שבתחום גדול של י"ב מיל לכל הדעות הוא מן התורה, והמחלוקת היא רק לגבי אלפיים אמה, שלרבי עקיבא אף זה מן התורה, ולחכמים מדרבנן. והרמב"ם שפסק כהירושלמי וכדעת כחכמים (הלכות שבת כז, א), משמע שדעתו שכן הוא גם דעת הבבלי, ולפי זה יש לומר שנעמי הזהירה את רות על תחום י"ב מיל שהוא מן התורה. ולכן בגמרא ביבמות אמרו שהזהירה אותה מתחום שבת סתם, ולא אמרו אלפיים אמה, כי באמת הזהירה אותה רק מתחום י"ב מיל.

אולם דעת רא"ש ועוד ראשונים (בעירובין סוף פרק א) שהבבלי חולק על הירושלמי, וסובר שלחכמים אין בכלל איסור תחומין מן התורה, והוא רק איסור דרבנן. ולפי זה בהכרח שנעמי הזהירה אותה רק מללכת למקומות של הוללות וכדברי המדרש. ומה שמבואר ביבמות שהזהירה אותה שלא לצאת

מתחום שבת, צריך לומר שהכוונה לתחום אלפיים אמה, והגמרא היא אליבא דרבי עקיבא. וכן יש לומר בדעת התרגום כאן שכתב שהיא הזהירה את רות שלא לצאת מתחום שבת של אלפיים אמה, וכן הוא ברות זוטא כאן, ובהכרח שהם סוברים כרבי עקיבא שאלפיים אמה תחום שבת הוא מן התורה. אולם מה שנראה שדעת המדרש ברות רבה שתחום שבת מדרבנן הוא תמוה, שהרי אמרו שם במדרש (ב, יג) על הליכתן לשוב אל ארץ יהודה, אמר רב יהודה אמר יוחנן, עברו על שורת הדין והלכו ביום טוב, ומפורש בדעת המדרש שנהג אז איסור תחומין, והיינו שהוא מן התורה, ואם כן קשה למה נטה המדרש (ב, כג) מהגמרא ופירש שנעמי הזהירה אותה מללכת למקומות הוללות, ולא שהזהירה אותה מאיסור תחומים. ולכאורה יש לומר ששני המימרות הללו שברות רבה חולקים, שהמימרא שהם יצאו מתחום שבת נאמרה בשם רבי יוחנן, ואילו המימרא שנעמי הזהירה אותה שלא תלך למקומות הוללות, נאמרה בסתם, ויש לומר שהמדרש סתם חולק על רבי יוחנן, וסובר שאיסור תחומין אינו מן התורה. ולפי זה הגמרא ביבמות והמדרש סתם, נחלקו אם תחומין דאורייתא או מדרבנן, וביאור מחלוקתם הוא באחד מן הדרכים הנזכרות.

סימן ג

באיזה יום בחודש ניסן הגיעו נעמי ורות לבית לחם

ראה בתרגום (א, כב) שכתב שהם הגיעו בזמן קצירת העומר, וכן אמרו במדרש (רות רבה ד, ג) ש'קציר שעורים' האמור במגילה (שם) הכוונה לקצירת העומר. ולפי זה הם הגיעו בט"ז בניסן, היינו היום הראשון של חול המועד פסח. אלא שבתחילת הפסוק כתב התרגום שהם הגיעו 'במעלי יומא דפסחא' היינו בערב פסח כלומר בי"ד בניסן, נמצא דברי התרגום נסתרים מרישא לסיפא. והנה לשונו בסיפא 'ובהוא יומא שריאו בני ישראל למחצד ית עומרא דארמותא' כלומר שהם הגיעו ביום בו מתחילים לקצור את עומר התנופה, וקשה הרי הקצירה אינה דבר המתמשך, אלא קוצרים ודיו, אם כן

היה לו לומר שאז קוצרים את העומר, ולא שאז מתחילים את הקצירה. אלא שהתרגום התכוון לתרגם בזה את לשון הפסוק 'תחילת' קציר שערים, אולם זה גופא יש להבין, שאם הכוונה לקצירת העומר, אם כן מה התחלה וסוף שייכים בו, והיה לכתוב לומר שהם באו 'בקציר השעורים' בלא מילת 'תחילת'. ואפשר שכוונת התרגום על מה שהיו שלוחי בית דין יוצאים בערב פסח וקושרים את ראשי השיבולים כהכנה לקצירת העומר שבמוצאי יום טוב ראשון (ראה מנחות סה.), וזה כוונת התרגום שהן באו כשמתחילים את קצירת העומר, היינו בשעה שעושים את ההכנות לקצירה, וזה באמת נעשה בערב פסח, וכמו שכתב התרגום בתחילת הפסוק. ולפי זה לדעת התרגום הן הגיעו לבית לחם בערב פסח ביום י"ד בניסן. וכן כתב האלשיך כאן בדעת התרגום שהם הגיעו בערב פסח, ראה שם מה שתירץ בדרך הדרש למה כתב התרגום שהם הגיעו 'כשהתחילו' בני ישראל לקצור את העומר.

אולם ראה ברות רבה (ב, יג) שהן הלכו בדרכים ביום טוב עיי"ש, ומבואר אם כן שלדעת המדרש הן לא הגיעו בערב פסח, אלא היו עדיין בדרכים ביום טוב ראשון של פסח, ואם כן לשיטת המדרש הן לכאורה הגיעו לבית לחם במוצאי יום טוב, היינו ממש בקצירת העומר, ולא כדעת התרגום כאן שהן הגיעו בערב פסח. וכן מבואר במדרש שם (ג, ו) שהן באו בשעה שהתאספו ההמונים לקצירת העומר, שהייתה נעשית בעסק גדול. אלא שגם לשיטה זו קשה מה שאמר הכתוב שהן הגיעו 'בתחלת' קציר שערים, היינו התחלת קצירת העומר, והרי היה לכתוב לומר שהן באו בקציר שעורים, ולא שבאו 'בתחילת'. ולשיטת התרגום הדבר מובן וכפי שישבנו לעיל, אולם לדעת המדרש יש להבין מה התחלה יש בקצירה.

ונראה שהרי מבואר במנחות (סה.) שהקצירה נעשית במעמד אנשי העיירות הסמוכות, ומבואר מלשון המשנה שהיו מתאספים עוד ביום טוב עצמו, שהרי אחרי אסיפת אנשי העיירות אומרת המשנה שם 'כיוון שהחשיכה אומר להן בא השמש' ואחרי זה מתחיל מעשה הקצירה, הרי שהכינוס היה ביום טוב, והיו ממתינים במקום הכינוס עד מוצאי היום טוב, ואם כן יש לומר

שהכינוס נחשב להתחלת הקצירה, שהרי כבר אז העם מתכוון לכך. לפי זה כשאמר הכתוב שהן הגיעו 'בתחילת קציר שערים', הכוונה שהן הגיעו בזמן הכינוס ההמון לקראת הקצירה, וכדברי המדרש שכתב שבדיוק בזמן הזה הן הגיעו לבית לחם. והמדרש בא בזה לתרץ איך בבואם המתה עליהם 'כל העיר', וקשה איך ראו אותן כולם, ותירץ כי היה זה לקראת קצירת העומר שהכל מתכנסים, וכך ראו אותם כולם. וכיוון שהכינוס הזה היה ביום טוב, אם כן יוצא שלדעת המדרש הן הגיעו לבית לחם ביום טוב עצמו, היינו בט"ו בניסן לעת ערב, כשההמון כבר התכנס לצורך קצירת העומר.

וראה ברש"י (מנחות סה. ד"ה 'וכל עיירות') שכתב שהטעם שהמונים התאספו לקצירת העומר הוא כדי להודיע שהקצירה היא במוצאי יום טוב ראשון של פסח, ולא כהבייתוסים שאומרים שהקצירה היא בשבת שאחרי יום טוב הראשון, עיי"ש. אלא שאם כן תמוה מה שמבואר במדרש (רות רבה ג,ו) שבימי השופטים התכנסו ההמונים בקצירת העומר, והרי אז לא היו בייתוסים שעירערו על זמן הקצירה, ועיין. וראה בספר החינוך (מצווה שב) שכתב שהטעם כדי שנתבונן על החסד שעושה ה' עם בריותיו, ומחדש להם כל שנה את התבואה, ראה שם לשונו. ובסדר היום (יום א ויום ב של פסח ד"ה 'ביום הב') כתב שטעם קיבוץ ההמונים בקצירת העומר הוא משום ברוב עם הדרת מלך עיי"ש, ולפי טעמים אלו אם כן מאז ומעולם נהגו להתאסף בעת קצירת העומר וכדמשמע במדרש, ולא רק מאז עירעור הבייתוסים.

אלא שיש לתמוה על זה, למה קצרו את העומר בבית לחם יהודה, והרי כל ימי השופטים היה המשכן בשילה שבנחלת אפרים, אם כן למה קצרו את העומר בבית לחם הרחוקה משילה, והרי מצווה להביא את העומר מן הקרוב ביותר למקום המשכן (מנחות סד:). וצריך לומר שהרי מבואר שם שאם לא התבשלה התבואה במקום הקרוב למשכן, היו מביאים אותה ממקום רחוק, ולדעה זו במדרש צריך לומר שבאותה השנה לא בשלה התבואה בנחלת אפרים, והוצרכו להביאה מבית לחם שבנחלת יהודה. וראה בשפת אמת (שם סה. ד"ה 'במשנה').

סימן ד

מדוע לא תמכו אנשי בית לחם בנעמי ורות

הוא דבר תמוה ונגד החסד המושרש בישראל לעזור לכל איש ישראל, ובוודאי לשתי נשים עניות ואומללות. ועוד שזה היה בחג הפסח, שהוא החג היחיד שנהגו בו לפחות מאז ימי התלמוד (ירושלמי בבא בתרא א, ד), ומסתבר שגם לפני כן, לתת חטים לעניים. וגם בועז לא טרח מיוזמתו לעזור לקרובתו נעמי, ורק כשבאה רות לשדהו, הוא עזר לה, דרך מצוות הלקט, אבל לא באופן ישיר, ובהכרח שהיה לזה סיבה של ממש. והטעם נראה משום שנעמי הביאה איתה אישה מואבייה, והתורה אמרה על עמון ומואב 'לא תדרוש שלומם וטובתם כל ימין לעולם' (דברים כג, ז), ומוכח מהמדרש (במדבר רבה כא, ו) שכוונת התורה לאסור לעשות להם כל טובה או חסד שהוא. ואפילו להשיב להם חסד תמורת חסד שהם עשו, כתב הכסף משנה (הלכות מלכים ו, ו) שאסור. וכן הוכיח המנחת חינוך (מצוה תקס"ב) מהמדרש שכל חסד לעמון ומואב נאסר בלאו הזה, והחינוך (שם) כתב שאדרבה ראוי אף להתאכזר אליהם.

אלא שלפי האמת רק על הזכרים נאמר איסור זה, אבל הנקבות אינם בכלל האיסור, וכמו שאינם בכלל האיסור לבוא בקהל, וכן משמע מהחינוך שם. אלא שחילוק זה בין זכרים ונקבות גבי עמון ומואב, עדיין לא נודע בישראל עד אז, ולכן אנשי בית לחם, נזהרו מלעשות כל חסד עם רות. וכן עם נעמי, כי כל חסד שהיו עושים עימה, היה מגיע בהכרח גם לרות. אולם נעמי שמכל מעשיה נראה שידעה שאין הנקבות בכלל האיסור, יכלה אם כן לבקש מבעוז שיעזור להן כפי שעוזרים לכל גר צדק, אלא שהיא התביישה לבקש ממנו עזרה, כמובא בפנים. וכן יש לומר עוד שגם בזכרים לא נאמר האיסור הזה, אלא כל זמן שלא התגיירו, אבל אם התגיירו, הרי הם כישראל לכל דבר, חוץ מלבוא בקהל שבזה נאסרו לעולם. וכן כתב בעמק הנציב (ספרי דברים פסקא מא) שבהתגיירו, הם רק אסורים בקהל, אבל לכל עניין אחר הם כישראל לכל

דבר. ולפי זה מכל צד מותר לעשות חסד עם רות, הן מצד שהיא גיורת, ובגור אין האיסור הזה, והן מפני שהיא מואבייה, ובהן איסור זה לא נאמר.

אולם ראה במנחת חינוך (שם) שכתב שאיסור של לא תדרוש שלומם וכו' קיים גם בנקבות (ראה בתחילת דבריו מה שכתב בדעת החינוך), ואפילו כשהתגיירו, ראה שם שלמד כן מסדר הפסוקים. אלא שזה קשה ממגילת רות, שהלא כל מעשה נעמי ובוועז כלפי רות הוא חסד גדול, ומזה נראה שאין הנקבות בכלל האיסור הזה, כמו שאינם בכלל האיסור לבוא בקהל. או שלכל הפחות איסור זה לא נאמר בגרים. אלא שכאמור החילוק הזה בין זכרים לנקבות, לא נודע עדיין, ונראה שאף החילוק בין קודם גירות לאחר גירות לא היה ידוע. והטעם שדינים אלו לא היו ידועים, נראה שזה משום שעד אז לא קרה שבאו גרים מעמון ומואב (מלבי"ם א, כב. וכן משמע מירושלמי יבמות ח, ג), לכן דינים אלו לא היו מעשיים ונשתכחו, לכן הרחיקו ישראל הרחקה גורפת את בני עמון ומואב, ומשום כך אנשי בית לחם לא תמכו ברות, ובנעמי שהביאה אותה.

ובנוסף לזה הרי לפי מה שכתבנו בפתיחה שהמעשה הזה אירע בזמן שמואבים שיעבדו את ישראל, אם כן יש לומר שאנשי יהודה היו גם עוינים את רות, כי היא מן העם המשעבד. ובייחוד לדיעה שרות הייתה בתו של עגלון מלך מואב, הרי שהטינה אליה הייתה מוחלטת כי היא בתו של המלך המשעבד, כך שגם זה גרם לאנשי המקום להתעלם לחלוטין מרות, וגם מנעמי שהביאה אותה. גם בוועז לא יכול היה עדיין לעזור להן מיוזמתו, כי היה כאן עניין הלכתי לא פתור, וכן עוינות של אנשי העיר כלפי רות כיוון שהיא בתו של המשעבד. ואף שלפי האמת אין איסור לעזור רות, מכל מקום הדיעה הרווחת באותה עת הייתה שהדבר אסור על פי הדין, בנוסף לעוינות שהייתה כלפי רות. ולכן בוועז בחכמתו המתין עד הזמן המתאים ביותר בו הוא יכשיר את רות לבוא בקהל תרתי משמע, באופן שהדבר יהיה מקובל גם על הכלל.

ביאור גאולה 'וייבום' במגילת רות

ראה מלבי"ם (דברים כה, ה) שכתב שבייבום יש שני עניינים, האחד, הקמת שם המת שלא ימחה שמו, וזה ייעשה על ידי שייוולד מאשת המת בן, שאז הבן הנולד מתייחס למת, [אפשר שהכוונה למה שכתב הספורנו (שם כה, ו), שעל ידי הבן הנולד, נחשב שהמת קיים מצוות פריה ורביה, כאילו הבן הנולד הוא בנו]. והעניין השני שייקרא שם המת, כלומר שיוזכר שמו על נחלתו, וזה ייעשה על ידי שהיבם יירש את נכסי המת, ואז כשאשת המת יוצאת ונכנסת בנכסיו, אומרים הכל שזו אשת פלוני שמת, וכך לא נמחה שמו מקרב אחיו ומשפחתו. והעניין הראשון בייבום שהבן מתייחס למת, יכול להיעשות רק על ידי האח בלבד, כי רק הנולד מהאח מתייחס למת, אבל אם נושא אותה אחד מקרובי המת הרחוקים, אין הבן הנולד מתייחס למת. אלא שמכל מקום יש תועלת בנישואי הקרוב, כי מרוויחים בזה את העניין השני שיש בייבום, שהרי הקרוב יורש גם את נכסי המת, וכשאשת המת יוצאת ונכנסת בהם, אומרים הכל שזו אשת המת, וכך נקרא שמו על נחלתו ולא נמחה שמו מקרב אחיו. והחשיבות ששמו נקרא על נחלתו היא משום קדושת ארץ ישראל, שהיא כה גדולה שאף אם רק נקרא שמו על נחלתו שבארץ ישראל, יש בזה תועלת גדולה למי שמת ערירי. ולפי זה לדעת המלבי"ם כל התועלת בגאולת רות הוא שעל ידי שהיא תצא ותכנס בנחלת מחלון, יאמרו שזו אשת מחלון, אבל אין תועלת למת על ידי הבן הנולד, כי אין הוא מתייחס אליו, אלא אל אחיו היבם, כן דעתו בקיצור.

ולכן גואל השדה חייב היה לשאת את רות, כי בלא זה אין שום תועלת למת, כי לשאת אותה בלבד או לגאול את השדה בלבד, אין באחד מהם בלבד, קריאת המת על שם נחלתו. ורק אם הגואל יישא את רות וייגאל את שדה בעלה, רק אז יש למת תועלת, כי אז נקרא שם המת על נחלתו, כיוון שאלמנתו יוצאת ונכנסת בנכסיו. לכן אמרה לו רות (ג, ט) שיישא אותה כי

הוא גואל, כלומר שכיוון שהוא קרוב ועליו מוטל לגאול את נחלת מחלון, לכן גם שיישא אותה, כי אז ייקרא שמו על נחלתו. וכך ממש פירש רש"י שם שכיוון שהוא קרוב ועליו לגאול את השדה, לכן שיישא אותה ואז ייזכר שם שהמת על נחלתו, כי כשתבוא אל השדה יאמרו זו אשת מחלון עיי"ש. ולכן אמר בועז לגואל 'אשת המת קנית להקים שם המת על נחלתו' (ד, ה), וכן כשהוא קנה מהגואל את הזכות לגאול ראשון, אומר בועז שהוא קונה את רות לאישה כדי 'להקים שם המת על נחלתו ולא יכרת שם המת מעם אחיו ומשער מקומו' (ד, י), כי כדי שיוזכר שמו על נכסיו, יש הכרח לשאת את אלמנתו, כי רק בכך לא יימחה שמו ממשפחתו וממקום מגוריו.

ולפי זה אין להקשות מה תועלת למת מגאולת רות, והרי היא הייתה עם מחלון כשהיא גוייה, ומה שהיא התגיירה לבסוף אינו משנה את מה שהיה לפני כן. זה לא קשה, כי אין כאן ייבום גמור, אלא רק קריאת שמו על נכסיו, על ידי שאשתו באה ויוצאת בהם, והתועלת הזו יכולה להיות גם בגוייה שהתגיירה, כי סוף סוף היא הייתה אשתו, ועתה היא משתמשת בנכסיו, וכיוון שהעולם אומר שזאת הייתה אשתו, זה עצמו התועלת שיש לנשמתו. הרי ששיטת רש"י וכן דעת המלבי"ם על התורה, שכל עניין גאולת רות הוא רק כדי שייקרא שם המת על נחלתו, ורק בזה יש תועלת למת ולא בבן הנולד, כי הבן הנולד אינו מתייחס אליו, אלא לאביו מולידו הלא הוא היבם.

אולם הרמב"ן (בראשית לח, ח) כתב שגאולת רות היה בה תועלת גמורה של ייבום, כי בכל קרוב ששייך בו ירושת המת ואין בו איסור נישואין לאלמנתו, אם הוא נושא אותה, יש למת תועלת בכך כמו בייבום. אלא שעל ידי האח נישואיו לאשת המת הוא חובה הנקראת ייבום, ואילו על ידי שאר קרובים אין זה חובה אלא הנהגה חשובה שהנהיגו חכמי ישראל הקדמונים, כי ידעו שגם על ידי שאר קרובים יש תועלת למת כמו בייבום, אלא שאצל הקרובים אין זה נקרא ייבום אלא גאולה. ולכן במגילה נישואי רות נקראים גאולה, כי הכוונה לייבום של רשות הנעשה על ידי שאר קרובים. והתועלת שיש למת מן הייבום הוא סוד מסודות התורה, עיי"ש. וכוונת הרמב"ן למה שכתב

אחריו רבינו בחי' (דברים כה, ו-ט) שנפש המת מתגלגלת בבן הנולד מן הייבום עיי"ש. והיינו שבייבום הבן הנולד לא רק מתייחס למת, אלא הוא נפש המת ממש, שכיוון שהוא מת ערירי, אין לו מנוחה, וגאולתו היא על ידי שישוב לעולם וייבנה את חייו מחדש. וחידוש הרמב"ן שתועלת זו, כשם שהיא נעשית בייבום, כך היא נעשית גם בגאולה.

וכן האלשיך לאורך כל פירושו על המגילה כותב שאצל רות היה ייבום ממש, (הוא אפילו לא מחלק כהרמב"ן בין ייבום וגאולה) וכותב שנפש מחלון התגלגלה בעובד (כגון ד, טז ועוד), ועל פי זה פירש הרבה פסוקים ודיוקים בלשון המגילה. וכן המלבי"ם בפירושו על מגילת רות, פירש (ד, ט-י יד-יז) שהיה כאן תועלת גמורה של ייבום, ונפש מחלון התגלגלה בעובד. וזה שלא כפירושו על התורה שכתב שאצל רות אין הבן הנולד מתייחס למת, אלא כל התועלת היא רק על ידי שייקרא שמו על נחלתו בכך שרות תיכנס ותצא בנחלה וכנזכר. מכל מקום כך היא דעה זו, שיש בגאולת רות מעלה גמורה של ייבום, ומעלת הייבום היא שנפש המת מתגלגלת בבן הנולד. אלא שאם כן תמוה שהרי מחלון נשא את רות כשהיא גוייה, ואין קידושין תופסים בה. מה עוד שאחר שהתגיירה היא כתינוקת שנולדה, ואין בה שום שייכות לכל מה שהייתה לפני כן, אם כן מה שייך לומר שעל ידיה יהיה תיקון לנפש מחלון, והרי היא בעצם אישה זרה לו לחלוטין, ועתה היא כנולדה מחדש. וראה באלשיך (ד, יא ד"ה 'או מעין') שכתב שנשמת רות הייתה גבוהה, כי היא הנשמה המיוחדת ממואב שיועדה לכך שממנה תצא מלכות ישראל, לכן רק בה שייך ייבום ותיקון נפש המת, מה שלא ייתכן אצל גיורת אחרת, עיי"ש עוד בדבריו.

ת"ו ש"ל ב"ע

